

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN: 2181-4163

IMPACT FACTOR: 8.2

The international scientific journal "Interpretation and researches" publishes the results of scientific research conducted by school teachers, university students, professors and teachers, and independent researchers in the form of scientific articles. This journal is indexed in authoritative databases and published in electronic form.

The international scientific journal has certificate No. 054841 of the Agency for the Development of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan. The journal accepts articles in the following areas: 1. Exact sciences 2. Natural sciences 3. Engineering sciences 4. Pedagogical sciences 5. Social and human sciences 6. Medical sciences. Note for authors of articles: articles are accepted in Uzbek, Russian, English, Karakalpak.

INTERPRETATION AND RESEARCHES

GOOGLE SCHOLAR ZENODO CYBERLENINKA OPEN AIRE

interpretationandresearches.uz



№15(61)
30.07.2025



International scientific journal
“INTERPRETATION AND RESEARCHES”

volume 1 issue 15(61)
30. 07. 2025



interpretationandresearches.uz



International scientific
journal
“**Interpretation and
researches**”

Bosh muharrir:
R.I.Abdullayev

Bosh muharrir o'rinbosari:
N.I.Xolmatova

Texnik muharrir:
X.D.Halimboyev

Jurnal O'zbekiston
Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy
kommunikatsiya agentligi
tomonidan
2022- yil 22-dekabr sanasida
№054841 raqam bilan davlat
ro'yxatidan o'tkazilgan

ISSN 2181 - 4163

Jurnaldan maqola ko'chirib
bosilganda, manba
ko'rsatilishi shart.

Aloqa uchun:
Telefon: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru

interpretationandresearches.uz

Tahrir hay'ati a'zolari (O'zbekiston)

Masharipova Gularam Kamilovna

Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Hojiyev Sanjar Samadovich

Buxoro davlat universiteti “Agonomiya va
tuproqshunoslik” kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)

Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna

Falsafa fanlari doktori, professor
O'zbekiston Milliy universiteti

Navruzova Gulchixra Nigmatovna

Falsafa fanlari doktori, professor
Buxoro muxandislik-texnologiya instituti

Djumaniyazova Feruza Djumanazarovna

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori
O'zR FA Sharqshunoslik instituti

Akbarov Qobuljon

Qo'qon DPI, Tarix fanlari nomzodi

Bazarov Otabek Odilovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Zokirov Sanjar Ikromjon o'g'li

Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori.
Farg'ona politexnika instituti

Akramov Shukurjon To'xtasinovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Xasanov Akbarjon Abdurashidovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Yakubov Ilham Yuldashevich

Kimyo fanlari nomzodi

FarDU Kimyo kafedrasida dotsent

Maxmudova Nilufarxon

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Rahmatullayeva Dilafro'zxon

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Eshquvvatov Ulug'bek Abdulla o'g'li

Termiz muhandislik – texnologiya instituti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Azimov Zikrjon Muhammadovich

Farg'ona davlat universiteti tuproqshunoslik kafedrasida
katta o'qituvchisi b.f.f.d., (PhD)

Madrahimov Ilhomjon Sobirovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

o'zbek tili kafedrasida dotsent

Vaisova Moxira Davlatboevna

Urganch davlat universiteti matematik
tahlil kafedrasida dotsent

Nazarov Mustaqim Rashidovich

Buxoro davlat universiteti Pedagogika
instituti Aniq fanlar kafedrasida, dotsent

Nazarova Nargiza Mustaqimovna

Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ahmedova Dilduza Maxammadovna

Farg'ona davlat universiteti ekologiya
kafedrasida dotsent

Qo'ldashev Sherali Temiraliyevich

O'zRFA Sharqshunoslik instituti

tarix fanlari doktori, dotsent

Tishabayeva Irodaxon Rasulovna

Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Farg'ona filiali “O'zbek tili va
gumanitar fanlar” kafedrasida katta
o'qituvchisi

Rahmonov G'afforjon Ro'zmatovich

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'zbek
tilshunosligi kafedrasida dotsent

Sharipova Lobar Akramovna

Jizzax shahridagi Qozon federal universiteti
filiali “Tibbiyot” kafedrasida dotsent v.b.

(Xorijiy davlatlar)

Abdulkarimov Jamoliddin

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Muxtorov Kiromuddin Tochievich

Huquqshunoslik fanlari nomzodi, dotsent

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Hamdamov Sherali Jumabekovich

Matematika-fizika fanlari nomzod

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

G'ufonov Dodaxon Najmidinovich

Geografiya fanlari nomzodi

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Bahriev Fayzullojon Faxriddinovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent,

Xo'jand davlat universiteti, Tojikiston

Fuat Serkan Say

Phd, Mersin Universiteti Turkiya

Tuba Tombuloglu

Phd, Mersin Universiteti Turkiya

Hayrettin İhsan Erkoç

Chanakkale Onsekiz Mart Universiteti
Turkiya

Abdul Khalil Ahmadoughli

Baxl Universiteti Til Va Adabiyot Fakulteti

O'zbek Tili va Adabiyoti dotsenti,

Avg'oniston

AQSH, YEVROPA ITTIFOQI VA XITOYDA SUN'IY INTELLEKT TOMONIDAN YARATILGAN ASARLARNING HUQUQIY MAQOMI

Shomurodov Sanjar Ilhomovich

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

greatsanjar@gmail.com

Annotatsiya: Sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi ijodiy mahsulotlar ustidan mualliflik huquqini tartibga solishda an'anaviy yondashuvlarga nisbatan yangi savollarni yuzaga chiqarmoqda. Ushbu maqolada AQSh, Yevropa Ittifoqi va Xitoyda sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga nisbatan amaldagi huquqiy pozitsiyalar tahlil qilinadi. AQShda mualliflik huquqi faqat inson ijodiga asoslangan asarlar bilan cheklanishi, Yevropa Ittifoqida “muallifning intellektual yaratuvchanligi” (AOIC) tamoyili asosida ehtiyotkor yondashuv qo'llanilishi va Xitoyda esa inson nazorati ostidagi SI mahsulotlariga cheklangan huquqiy himoya berilishi qayd etiladi. Ushbu farqlilik global miqyosda intellektual mulk sohasidagi muvofiqlikni izdan chiqarishi mumkinligi sababli maqola yakunida yagona xalqaro konvensiya ishlab chiqish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, mualliflik huquqi, AQSh huquqi, Yevropa Ittifoqi huquqi, Xitoy tajribasi, intellektual mulk, huquqiy maqom, inson omili, vositali mualliflik.

Kirish. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi zamonaviy huquqiy tizimlar uchun fundamental chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, SI tomonidan yaratilgan kontent — rasm, matn, musiqa, kod yoki boshqa ijodiy mahsulotlarning huquqiy maqomini belgilash dolzarb va murakkab masalaga aylangan. Aksariyat yurisdiksiyalarda mualliflik huquqi faqat inson ijodiga asoslangan asarlarga nisbatan berilishi mumkin degan tamoyil ustuvorlik qiladi. Biroq bugungi real vaziyatda SI algoritmlari nafaqat inson faoliyatini imitatsiya qilmoqda, balki ayrim hollarda o'ziga xos va noyob mahsulotlar yaratmoqda [1; B. 53].

Mazkur muammo, avvalo, mualliflik huquqining antropotsentrik modeli bilan bog'liq. Bu modelda ijodiy faoliyat va yaratuvchanlik inson ongiga tayanadi va faqat insoniy ifoda huquqiy himoya ostiga olinadi. Eduard Li ta'kidlaganidek, “AQSh mualliflik huquqi insonning yaratuvchan niyatini markazga qo'yadi; ammo zamonaviy texnologiyalar, xususan generativ SI, bu mezonni tobora chigallashtirmoqda” [2; B. 53]. Natijada, yangi paydo bo'layotgan SI mahsulotlari uchun mavjud mualliflik tizimi yetarli huquqiy asoslarni taqdim eta olmayapti. Bu

esa mualliflik huquqining universal va barqaror qo‘llanilishi bilan bog‘liq global xavf-xatarlarni keltirib chiqarmoqda.

Bugungi kunga kelib, dunyo bo‘ylab SI mahsulotlari uchun huquqiy maqomni belgilashda yakdil yondashuv yo‘q. AQShda faqat inson tomonidan bevosita yaratilgan asarlarga muhofazalanadi [3; B. 3], Yevropa Ittifoqida esa “muallifning intellektual yaratuvchanligi” konsepsiyasi asosida SI mahsulotlari ehtiyotkorlik bilan baholanadi [4; B. 166]. Xitoy esa SI mahsulotlariga cheklangan, lekin amaliy jihatdan himoyalovchi huquqiy pozitsiyani tanlagan [5; B. 25]. Ushbu farqlar xalqaro miqyosda intellektual mulk sohasining fragmentatsiyalashuviga olib kelmoqda. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) bunga e‘tibor qaratib, global darajada umumiy yondashuv ishlab chiqilmagani xalqaro savdo va ijodiy faoliyatga xavf tug‘dirishi mumkinligini ta’kidlagan [6; B. 72].

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — AQSh, Yevropa Ittifoqi va Xitoyda SI tomonidan yaratilgan asarlar huquqiy maqomining tahlili va bu yurisdiksiyalar o‘rtasidagi yondashuvlarning asosiy farqlarini aniqlashdan iborat. Shu orqali maqolada xalqaro huquqiy muvofiqlikni ta’minlash imkoniyatlari va ehtimoliy global standartlar shakllanishining huquqiy zaminlari muhokama qilinadi.

Uslubiyat. Ushbu maqola huquqiy-hamda nazariy yondashuvni uyg‘unlashtirgan taqqoslov-huquqiy tahlil (comparative legal analysis) asosida ishlab chiqilgan. Tadqiqotda AQSh, Yevropa Ittifoqi va Xitoy kabi yirik yurisdiksiyalarning mualliflik huquqi tizimlari, ularning sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga nisbatan pozitsiyalari o‘zaro solishtiriladi. Tanlangan davlatlarning iqtisodiy, texnologik va huquqiy sohalaridagi yetakchi o‘rni, shuningdek, ularning SI asosidagi ijodiy faoliyatga nisbatan turlicha huquqiy yondashuvi tahlilni aniq va mazmunli qiladi [6; B. 5].

Tahlil uch asosiy manba turiga tayandi:

I. Milliy qonunchilik hujjatlari, jumladan:

- AQSh Mualliflik huquqi idorasi tomonidan nashr etilgan “Compendium of U.S. Copyright Office Practices” [3; B. 3],
- Yevropa Ittifoqining “InfoSoc” va “Database” direktivalari,
- Xitoy Xalq Respublikasining 2020-yilda kuchga kirgan “Mualliflik huquqi to‘g‘risida”gi qonuni [5; B. 25].

II. Sud amaliyoti:

- AQShda: Thaler v. Perlmutter (2023) va Naruto v. Slater (2018) ishlarida SI mahsulotlarining huquqiy maqomi qat’iyan rad etilgan,
- Xitoyda: Tencent v. Shanghai Yingxun Technology ishida SI tomonidan yaratilgan maqola mualliflik huquqi bilan muhofaza qilingan [5; B. 25],
- Yevropa Ittifoqida: Infopaq va Getty Images v. Stability AI (2023–2024) ishlari asosida inson ijodiy ishtirokining ustuvorligi ta’kidlangan.

III. Xalqaro tashkilot hujjatlari:

- Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) tomonidan tayyorlangan “Issues Paper on Intellectual Property Policy and Artificial Intelligence” [6; B. 72],
- YUNESKOning “Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence” hujjati orqali SI va madaniy-huquqiy tamoyillar o‘rtasidagi bog‘liqlik yoritilgan [7; B. 41].

Tanlov doirasida Buyuk Britaniya tajribasi tahlilning asosiy obyekti sifatida emas, balki muqobil yondashuv sifatida kontekstual ravishda tilga olinadi. Bunday chegaralash maqolaning fokusi va hajmiy muvozanatini saqlashga xizmat qiladi.

Natijalar. Amerika Qo‘shma Shtatlari sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning huquqiy maqomini belgilashda qat‘iy antropotsentrik yondashuvni saqlab qolmoqda. AQSh Mualliflik huquqi idorasi o‘zining rasmiy hujjatlarida shunday bayon qiladi: “Mualliflik huquqi faqat inson ijodiga asoslangan asarlarga taalluqlidir” [3; B. 3]. Bu tamoyil “Only human authors” prinsipi sifatida talqin qilinadi.

Mazkur yondashuv amaliyotda bir nechta sud ishlarida mustahkamlangan. Jumladan, Thaler v. Perlmutter ishida sud DABUS sun‘iy intellekti tomonidan yaratilgan “A Recent Entrance to Paradise” asariga mualliflik huquqi berilmasligini ta’kidlab, shunday qarorga keldi: “Mualliflik huquqi uchun zarur omil — bu insonning ijodiy yondashuvi va ongli tanlovi; SI esa bunday layoqatga ega emas” [8; B. 2].

Bundan avvalroq, Naruto v. Slater ishida sud hayvonlar mualliflik huquqiga ega bo‘la olmasligi haqida qaror chiqargan edi. Bu qaror sun‘iy tizimlarga nisbatan ham shunga o‘xshash mantiqni qo‘llash mumkinligini ko‘rsatdi [9; B. 1].

Yana bir dolzarb holat — Zarya of the Dawn ishi. AQSh Mualliflik huquqi idorasi bu ishda Kris Kashtanova tomonidan yaratilgan komiksdagi SI (Midjourney orqali) hosil qilingan tasvirlar inson ijodiy nazoratidan xoli bo‘lgani uchun huquqiy himoya doirasiga kirmasligini e’tirof etdi [10; B. 3]. Faqat inson tomonidan yozilgan matn va kompozitsiyalangan struktura himoyalandi.

Ushbu yondashuvni tanqid qilgan huquqshunos J. Grimmelmann “kompyuter tomonidan yaratilgan asar degan narsa mavjud emas, bu yaxshi” deb ta’kidlaydi [2; B. 414]. Uning fikricha, AQSh tizimi ong, niyat va ijtimoiy mas’uliyat kabi insoniy kategoriyalarni mualliflik huquqining ajralmas qismi deb biladi.

Yevropa Ittifoqi SI tomonidan yaratilgan asarlarga ehtiyotkorlik bilan yondashadi. Asosiy tamoyil — “muallifning o‘ziga xos intellektual yaratuvchanligi” (Author’s Own Intellectual Creation – AOIC) [4; B. 166]. Bu mezon 2009-yilda Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening ishida belgilangan bo‘lib, u har qanday mualliflik huquqi himoyasining shartini muallifning ijodiy tanlovi, ongli nazorati va estetik ifodasi bilan bog‘laydi.

Bu yondashuv 2023–2024-yillardagi Getty Images v. Stability AI ishida yana bir bor tasdiqlandi. Sud sun’iy intellekt tomonidan ishlatilgan mashg’ulot (training) ma’lumotlari mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlar bo’lgani sababli, Stability AI’ning ularni avtomatlashtirilgan algoritmlar orqali qayta ishlashi noqonuniy deb topilishi mumkinligini bildirdi [11; B. 2].

Yevropa Parlamentining “AIDA” tashabbusi ham bu yondashuvga muvofiq ravishda, SI mahsulotlarini baholashda insonning bevosita ijodiy rahbarligi va nazorati shartligini qayd etadi [12; B. 5]. Bu esa vositali mualliflik konsepsiyasiga nisbatan shubha bilan qaralayotganini anglatadi.

Natijada, Yevropa Ittifoqi huquqiy yondashuvi inson ishtirokisiz yaratilgan SI mahsulotlarini muhofaza qilishdan ehtiyotlanadi va insoniy komponentni huquqiy himoya uchun muhim deb hisoblaydi.

Xitoyda sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan mahsulotlarga nisbatan pragmatik va tajriba asosidagi yondashuv shakllangan. 2019-yilgi Tencent v. Shanghai Yingxun Technology ishida “Dreamwriter” algoritmi tomonidan yaratilgan maqola mualliflik huquqi bilan himoya qilinadigan asar deb topildi. Biroq bu himoya SIga emas, balki algoritmnin ishlab chiqqan va ishlatgan kompaniyaga nisbatan qo’llanildi [5; B. 25].

2020-yilda kuchga kirgan Xitoy Mualliflik huquqi to’g’risidagi qonuni “ijodiy faoliyat natijasida yaratilgan” asarlarni himoya qiladi, lekin bu faoliyatning inson tomonidan amalga oshirilgan bo’lishi kerakligi bilvosita anglatiladi. Qonunning rasmiy sharhlarida bu mezon aniq bayon etilgan [13; B. 15].

Xitoy yondashuvida “inson tomonidan dasturlanganlik, nazorat va niyat” asosiy huquqiy omillar sifatida tan olingan. Vang Yong bu yondashuvni “inson markazli sun’iy intellekt modeli” deb ta’riflaydi va SI mahsulotlarining huquqiy maqomi uchun inson ijodiy mehnatining izchilligini zarur deb hisoblaydi [5; B. 25].

Shunday qilib, Xitoy yondashuvi SI mahsulotlariga nisbatan bilvosita himoya berib, ular ortidagi inson omilini huquqiy baholash mezonini sifatida ishlatmoqda. Bu esa xalqaro maydonda SI huquqiy maqomi masalasida uchinchi turdagi — amaliy va selektiv yondashuv sifatida ko’rilmoqda.

Muhokama. Turli yurisdiksiyalarning sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlar huquqiy maqomiga nisbatan yondashuvlari keskin farq qiladi. AQShda inson omilining qat’iy ustuvorligi sababli sun’iy intellekt mahsulotlari umuman mualliflik huquqi bilan himoyalalanmaydi [3; B. 3]. Yevropa Ittifoqi esa shartli yondashuvni tanlab, insonning ijodiy ishtiroki va ongli nazorati mavjud bo’lsa, SI asosidagi asarlarni muhofaza qilishga tayyorligini bildiradi [4; B. 166]. Xitoyda esa amaliy moslashuv yondashuvi ustuvor bo’lib, SI mahsulotlari inson tomonidan dasturlashtirilgan va boshqarilgan bo’lsa, ularni cheklangan tarzda huquqiy himoya qilish mumkin deb hisoblanadi [5; B. 25].

Mazkur yondashuvlar o'rtasidagi farqlar aslida mualliflik huquqining asosiy falsafiy modeli — antropotsentrizm bilan bog'liq. Bu modelda ijodiylik va yaratuvchanlik faqat inson ongiga nisbat beriladi. Biroq Eduard Lee fikricha, zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa generativ SI, insonning ijodiy roli sezilarli darajada kamaygan sharoitda bu model o'zining moslashuvchanligini yo'qotmoqda [1; B. 53]. J. Grimmelmann esa yanada keskinroq fikr bildiradi: “Algoritmilar hech qachon muallif bo'la olmaydi, bu yaxshi, chunki mualliflik — ijtimoiy, huquqiy va axloqiy institutsiyadir” [2; B. 414]. Shu bilan birga, Buyuk Britaniya huquqshunosi Luke McDonagh esa “1988-yildagi qonunchilik hozirgi zamonaviy SI tizimlarining murakkabligini e'tiborga olmaydi” deb tanqid bildiradi [14; B. 31].

Ushbu tanqidlar shuni ko'rsatadiki, mualliflik huquqining mavjud modeli sun'iy intellekt asosidagi ijodiy mahsulotlar uchun yetarli emas. Shu sababli, so'nggi yillarda vositali mualliflik konsepsiyasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Norvegiyalik huquqshunos O.-A. Rognstad bu borada shunday fikr bildiradi: “An'anaviy mualliflik mezonlari SI uchun mos emas, inson–mashina hamkorligini e'tirof etuvchi vositali model ishlab chiqilishi zarur” [4; B. 170]. Lionel Bently esa bu fikrni kengaytirib, “cheklangan huquqiy himoya + kengaytirilgan adolatli foydalanish modeli”ni taklif qiladi, ya'ni SI mahsulotlari to'liq muhofazalanmasa-da, ular ustidan huquqiy tartib nazorat ostida bo'lishi kerak [15; B. 12].

Xalqaro tashkilotlar, xususan WIPO va UNESCO, hozircha ehtiyotkor yondashuvni qo'llab-quvvatlamogda. WIPO 2020-yilgi maxsus hujjatida shunday xulosa qiladi: “Hozirgi xalqaro huquqiy tizimlar inson ijodiga asoslangan va SI mahsulotlari bu mezonga to'liq mos kelmaydi” [6; B. 72]. UNESCO esa 2021-yilgi tavsiyasida madaniy va axloqiy mezonlarga sodiq qolgan holda, SI asosidagi ijod mahsulotlari ustidan inson javobgarligini saqlab qolish tamoyilini ilgari suradi [7; B. 41].

Shu asosda, hozirgi global fragmentatsiya kelajakda xalqaro savdo, texnologik taraqqiyot va ijodiy faoliyat uchun jiddiy xavf tug'dirishi mumkinligi WIPO tomonidan ham ta'kidlangan [6; B. 72]. Bunday xavf-xatarlarning oldini olish uchun yagona xalqaro yondashuv shakllantirish muhim.

Kelajak uchun zarur takliflardan biri bu — sun'iy intellekt mahsulotlariga nisbatan yagona xalqaro konvensiyani ishlab chiqishdir. Bu konvensiya quyidagi asosiy tamoyillarni o'z ichiga olishi mumkin:

- Inson ishtiroki darajasiga qarab SI mahsulotlarini farqlash;
- Algoritmik nazorat va ijodiy yo'nalishni aniqlash uchun huquqiy mezonlar belgilash;
- Vositali mualliflik konsepsiyasini tan olish;
- Mualliflik huquqi bilan bog'liq global xavfsizlik, adolatli foydalanish va iqtisodiy manfaatlar muvozanatini saqlash.

Shu orqali inson–mashina hamkorligi asosida yaratilgan ijodiy mahsulotlarning huquqiy maqomi aniq belgilanadi, va texnologik taraqqiyotga to‘sqinlik qilmaydigan, lekin mualliflik institutini saqlab qoladigan huquqiy muvozanat yaratiladi.

Xulosa. Sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning huquqiy maqomi bo‘yicha AQSh, Yevropa Ittifoqi va Xitoyning amaldagi yondashuvlari o‘ziga xos, ammo bir-biridan keskin farq qiladi. AQSh mutlaq inson ijodini himoya qiluvchi qat’iy antropotsentrik yondashuvni tanlagan bo‘lsa, Yevropa Ittifoqi inson ijodiy nazorati mavjud bo‘lgan holatlargagina ehtiyotkorlik bilan muhofaza mexanizmlarini taklif qilmoqda. Xitoy esa insonning dasturlash va nazoratdagi ishtirokiga tayanib, SI mahsulotlariga cheklangan, ammo amaliy himoya imkoniyatini taqdim etmoqda.

Ushbu fragmentar yondashuvlar nafaqat mualliflik huquqining barqarorligini, balki xalqaro texnologik hamkorlik, intellektual mulk bozori va yaratuvchanlik erkinligini ham xavf ostiga qo‘ymoqda. Shu bois, maqola yakunida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Xalqaro darajada yagona konvensiya ishlab chiqilishi zarur, u SI tomonidan yaratilgan asarlarni inson aralashuvi darajasi asosida turkumlash va huquqiy maqomini belgilash mezonlarini mustahkamlab berishi kerak. Bu konvensiya WIPO yoki UNESCO doirasida ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

1) “Vositali mualliflik” konsepsiyasini huquqiy jihatdan tan olish — SI mahsuloti ustida ongli nazorat, boshqaruv va ijodiy rahbarlikni amalga oshirgan shaxs muallif sifatida e’tirof etilishi lozim. Bu model nafaqat texnologik haqiqatga, balki huquqiy adolat tamoyillariga ham mos tushadi.

2) Milliy qonunchiliklarda “algoritmik ijodiylik”ni tartibga soluvchi maxsus bandlar kiritilishi, ya’ni, generativ texnologiyalarni qo‘llagan holda yaratilgan asarlar uchun soddalashtirilgan, lekin shartli huquqiy himoya rejimini joriy etish mumkin.

3) Xalqaro sud organlari yoki arbitrajlar tomonidan presedent asosidagi huquqiy pozitsiyalarni ishlab chiqish orqali tez-tez o‘zgarib borayotgan texnologik sharoitga mos normativ yechimlar shakllantirilishi mumkin.

Shunday qilib, inson va sun’iy intellekt o‘rtasidagi ijodiy hamkorlikni huquqiy jihatdan tan olish, global miqyosda tartibga solish, va innovatsiyalarga huquqiy moslashuvchanlik bilan yondashish — XXI asrning eng muhim huquqiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lee E. Fairly Creative: AI Authorship and Copyright Law // University of Chicago Law Review Online. — 2023. — Vol. 90. — 53 b.

2. Grimmelmann J. There’s No Such Thing as a Computer-Authored Work – And It’s a Good Thing, Too // Columbia Journal of Law & the Arts. – 2016. – Vol. 39, No. 3. — 414–b.
3. Compendium of U.S. Copyright Office Practices. 3rd ed. U.S. Copyright Office, 2021. — 3 b.
4. Rognstad O.-A. Artificial Intelligence and Authorship: A European Perspective // JIPITEC. — 2022. — Vol. 13, No. 2. — 166 b.
5. Wan Y., Lu H. Copyright protection for AI-generated outputs: The experience from China // Computer Law & Security Review. – 2021. – Vol. 42. – 25 b.
6. World Intellectual Property Organization. Issues Paper on Intellectual Property Policy and Artificial Intelligence. Geneva: WIPO, 2020. – 72 b.
7. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO, 2021. — 41 b.
8. Thaler v. Perlmutter, Case No. 22-1564, United States District Court for the District of Columbia, 2023. — <https://media.cadc.uscourts.gov/opinions/docs/2025/03/23-5233.pdf>
9. Naruto v. Slater, 888 F.3d 418 (9th Cir. 2018). — <https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2018/04/23/16-15469.pdf>
10. U.S. Copyright Office. Decision on Registration for Zarya of the Dawn, 2023. — <https://www.copyright.gov/docs/zarya-of-the-dawn.pdf>
11. Getty Images v. Stability AI, London High Court, 2023–2024. — <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2025/01/Getty-Images-and-others-v-Stability-AI-14.01.25.pdf>
12. European Parliament. Report on Intellectual Property Rights for the Development of Artificial Intelligence Technologies (2020/2015(INI)) — https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0177_EN.html
13. Copyright Law of the People’s Republic of China. — <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/466268>
14. McDonagh L. Artificial Intelligence and Copyright in the UK: Reassessing the Notion of Authorship. — London: The British Library EThOS Repository, 2022. — 45 b. — Dep. in The British Library EThOS, ID No. uk.bl.ethos.849761.
15. Bently L. Recalibrating Copyright for the Age of AI // Journal of Intellectual Property Law & Practice. — 2024. — Vol. 19, No. 1. — 12 b.

O‘ZBEK VA FRANSUZ TILLARIDA IRIM-SIRIMLARNING AHAMIYATI VA ULARNING MADANIY HAYOTDAGI O‘RNI

Navruzova Mutabar Erkinbayevna

Urganch Davlat Universiteti “Roman-German filologiyasi”

kafedrasi o‘qituvchisi

mutabarnavruzova786@mail.

Rajabova Shahodat Po‘lat qizi

Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti

Filologiya va tillarni o‘qitish: fransuz tili yo‘nalishi talabasi

ilinarajabova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada irim-sirimlarning inson hayotidagi o‘rni, ularning kelib chiqish manbalari va jamiyatga ta’siri tahlil qilinadi. Irimlar ijtimoiy ong, madaniyat va ruhiy barqarorlikda qanday rol o‘ynashi, shuningdek, ularning ijobiy va salbiy oqibatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: irim-sirimlar, xalq og‘zaki ijodi, madaniyat, ishonch, ruhiy barqarorlik, an’ana, urf-odat, ijobiy ta’sir, salbiy oqibat, zamonaviylik.

Abstract: This article discusses the place of superstitions in man's life, how they come into existence, and how they affect society. It suggests the way in which superstitions affect collective consciousness, culture, and psychological balance, and their positive and negative implications.

Keywords: superstitions, oral folklore, culture, belief, mental stability, tradition, custom, positive influence, negative consequence, modernity.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль суеверий в жизни человека, их происхождение и влияние на общество. Освещается, как суеверия влияют на общественное сознание, культуру и психологическое равновесие, а также их положительные и отрицательные последствия.

Ключевые слова: суеверия, устное народное творчество, культура, вера, душевное равновесие, традиция, обычай, положительное влияние, отрицательные последствия, современность.

KIRISH

Insoniyat butun hayoti davomida tabiat hodisalari, tasodifiy voqealar va tushuntirib bo‘lmaydigan holatlar qarshisida ojiz holda yashagan. Odamlar ularda ma’no izlab, turli e’tiqodlar va qarashlarni shakllantirganlar. Vaqt o‘tishi bilan bu e’tiqodlar an’analar, diniy g‘oyalar va irim-sirimlarga aylangan. Xalq e’tiqodlari og‘zaki xalq ijodining tarkibiy qismi bo‘lib, u millat psixologiyasi, tafakkuri,

madaniyati va tarixining bir bo‘lagi hisoblanadi. Har bir madaniyatning o‘ziga xos irim-sirimlari bo‘lib, ayrimlari turli jamiyatlarda umumiy xususiyatlarga ega.

ASOSIY QISM

Irim-sirimlarning shakllanishiga olib kelgan asosiy omillar, ularning ijobiy va salbiy jihatlari quyidagicha tahlil qilinadi:

1. Tarixiy va madaniy ildizlar

Umuman olganda, irim-sirimlar ko‘p asrlik tajriba, diniy e‘tiqod va avlodlar hayotiy kuzatuvlari asosida shakllangan. Ular avloddan-avlodga og‘zaki shaklda o‘tib kelmoqda va bugungi kunda xalq og‘zaki ijodining ajralmas qismiga aylangan.

O‘zbek madaniyatida: Qora mushuk yo‘lingizni kesib o‘tsa, bu yomonlik belgisi hisoblanadi.

Fransuz madaniyatida: “Passer sous une échelle” (narvon ostidan o‘tish) baxtsizlik alomati deb qaraladi.¹

Har ikki holatda ham oddiy voqea — mushuk yoki narvon — inson taqdiriga ta’sir qiluvchi omil sifatida talqin qilinadi. Bu esa qadimiy qo‘rquv va e‘tiqodlarning izlarini ko‘rsatadi

2. Ruhiy barqarorlikka bo‘lgan ehtiyoj

Shubhali vaziyatlarda yoki muhim qarorlar arafasida odamlar o‘zlarini xotirjam his qilishlari uchun irimlarga tayanadilar. Bular psixologik jihatdan tasalli va ishonch manbai bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbeklarda: Imtihon xonasiga o‘ng oyoq bilan kirish — omad belgisi hisoblanadi.

Fransuzlarda: “Croiser les doigts” (barmoqlarni chalishtirish) — omad tilash maqsadida bajariladi.

Bu kabi odatlar insonda ichki ishonch va xotirjamlikni kuchaytiradi.

3. Jamiyatda axloqiy va odobiy nazorat vositasi

Ba’zan irimlar jamiyatda axloqiy normalar va xatti-harakat qoidalarini shakllantirishda xizmat qiladi.

O‘zbeklarda: “Kechasi oynaga qaramang — shayton ko‘rasiz” degan irim bolalarni tartibga chaqirish maqsadida ishlatiladi.

Fransuzlarda: “Renverser le sel” (tuz to‘kilsa) janjalga sabab bo‘ladi, deb ishoniladi va ehtiyot bo‘lish tavsiya etiladi.

Bunday e‘tiqodlar odamlarni ma’lum harakatlardan tiyilishga undaydi va ijtimoiy muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Irim-sirimlarning ijobiy ta’siri

1. Madaniy merosni saqlash va milliy o‘zlikni mustahkamlash

¹ Bu e‘tiqod narvon devor bilan uchburchak hosil qilib, Muqaddas Trinitoga hurmatsizlikka yo‘l qo‘yish va o‘rta asrlarda qatl qilinadiganlarning narvondan o‘tishi bilan bog‘liq deb talqin etiladi.

Irimlar xalq madaniyatining tarkibiy qismi bo‘lib, milliy o‘zlikni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi.

O‘zbeklarda: Irimlarga to‘y, chaqaloq tug‘ilishi yoki uyga ko‘chish marosimlarida rioya qilinadi.

Fransuzlarda: “Trèfle à quatre feuilles” (to‘rt bargli qiyog‘) topilishi — omad belgisi hisoblanadi.²

Bu kabi e‘tiqodlar har bir xalqning o‘ziga xos dunyoqarashi va an‘analarini saqlab qolishiga yordam beradi.

2. Ruhiy tayanch va motivatsiya manbai

Ba‘zan irimlar insonda ijobiy fikr va harakatga undovchi ruhiy kuch manbai bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbeklarda: “Keksani quvontirsang — omad keladi” degan e‘tiqod mavjud.

Fransuzlarda: “Toucher du bois” (yog‘ochga tegish) — yaxshi niyatni “ko‘z tegish”dan saqlash uchun bajariladi.

Bu kabi e‘tiqodlar odamga ichki taskin va umid beradi.

3. Oila va jamoani birlashtiruvchi kuch

Ko‘plab irimlar jamoaviy yoki oilaviy shaklda bajariladi, bu esa ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi.

O‘zbeklarda: Yangi uyga ko‘chishda dastlab muqaddas kitob yoki non olib kirish odati mavjud.

Fransuzlarda: “Ne pas ouvrir un parapluie dans la maison” (uy ichida soyabon ochmaslik) baxtsizlikdan saqlanish uchun tavsiya qilinadi.

Har ikki holatda ham oila salomatligi va totuvligi asosiy qadriyat sifatida ko‘zda tutiladi.

Irim-sirimlarning salbiy ta’siri

Irim-sirimlar har doim ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmaydi. Ba’zida ular inson tafakkurini cheklashi, ratsional fikrlashga to’sqinlik qilishi yoki ijtimoiy muammolarga sabab bo‘lishi mumkin.

1. Asossiz qo‘rquv va ruhiy bosim

Irimlarga haddan ortiq ishonish doimiy qo‘rquv va xavotirga sabab bo‘ladi.

O‘zbeklarda: Qarg‘aning uvillashi o‘lim belgisi sifatida talqin qilinadi, bu esa odamlarni ortiqcha xavotirga soladi.

Fransuzlarda: 13 raqamidan qochiladi — ayrim binolarda 13-qavat yo‘q, mehmonxonalarda esa 13-xona bo‘lmaydi.

Bunday e‘tiqodlar oddiy hayotiy holatlarni noto‘g‘ri tushunishga olib kelib, odamni doimiy ruhiy bosim ostida yashashga majbur qiladi.

² Ushbu e‘tiqod Le Figaro 3-sentyabr 2019-yil gazetasida keltirilgan bo‘lib, unda har bir barg – umid, e‘tiqod, mehr-oqibat va omadni ifodalashi, shuningdek Celt druidlari bu o‘simlikni yovuz ruhlardan himoya qiluvchi deb hisoblashganligi ta’kidlangan .

2. Tanqidiy fikrlash va ilmiy yondashuvga to‘sqinlik

Irimlarga ishonish, ayniqsa yoshlar orasida, tanqidiy fikrlash qobiliyatini zaiflashtiradi, ishonchga asoslangan yondashuvlar ilmiy dalillardan ustun bo‘lib qoladi.

O‘zbeklarda: “Kechqurun choy quyma — baxtsizlik keltiradi” degan irim mavjud, garchi bu faqat ogohlantirish bo‘lsa ham.

Fransuzlarda: “Nonni teskari qilib stolga qo‘ymaslik kerak” — baxtsizlik keltiradi degan ishonch mavjud.

Bunday e‘tiqodlar ba‘zan ilmiy asoslangan tushunchalarni rad etishga olib keladi.

3. Ijtimoiy tengsizlik va kamsitishlarga sabab bo‘lishi

Ba‘zi irimlar jamiyatda stereotip va kamsitishga sabab bo‘ladi.

O‘zbeklarda: “Beva ayol to‘yga kelsa, to‘y barakasi bo‘lmaydi” degan irim mavjud, bu ayollarni kamsitishga olib keladi.

Fransuzlarda: Qora mushuk — ayrim hollarda, ayniqsa yolg‘iz ayollar bilan salbiy tasavvurlar uyg‘otishi mumkin.

Bunday e‘tiqodlar ijtimoiy tenglikka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

4. Hayotiy qarorlar qabul qilishda noto‘g‘ri yo‘nalish

Ba‘zan odamlar irimlarga tayanib muhim qarorlarni noto‘g‘ri asosda qabul qilishadi.

O‘zbeklarda: “Seshanba kuni ish boshlama” degan e‘tiqod rejalarni kechiktirishga sabab bo‘ladi.

Fransuzlarda: “Kimning oyog‘i ustidan supurgi o‘tsa, u turmush qurmaydi” degan irim mavjud.

Ikkala holatda ham oddiy voqealarga haddan tashqari e‘tibor berilib, hayotiy qarorlar mantiqsiz asosda qabul qilinadi.

Xulosa

Ijtimoiy, shaxsiy yoki professional qarorlar irim-sirimlarga emas, balki aql va tajribaga asoslanishi kerak. Shuning uchun har bir irimga ongli tarzda yondashish, foydali bo‘lganlarini ajratib olish va zararli bo‘lganlarini rad etish — zamonaviy jamiyat uchun muhim vazifadir.

Har ikkala jamiyat ham irim-sirimlardan xulq-atvorni tartibga solish va madaniy qadriyatlarni asrash vositasi sifatida foydalanadi. Biroq irimlarning kelib chiqishi va e‘tibor markazi har bir xalqning diniy hamda tarixiy asoslariga qarab farq qiladi. O‘zbek irim-sirimlari ko‘proq kundalik ijtimoiy hayot bilan bog‘liq bo‘lsa, fransuz irimlari ko‘proq ramziy buyumlar va muayyan sanalarga urg‘u beradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

O‘zbek tili adabiyotlari

1. I. A. Karimov, “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”, Toshkent Ma’naviyat- 2008.

2. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. Toshkent: Musiqi nashriyoti, 2010.

3. Fransuzcha-o‘zbekcha-ruscha proverbial frazeologik lug‘at. 2012

4. Ziyonet.com

Fransuz tili adabiyotlari

5. Stylistique du francais moderne. 2004. Z. Abdushukurov

6. Paul Sébillot – Traditions et superstitions de la Haute-Bretagne (1882)

7. Émile Nourry (Pierre Saintyves) – Manuel de folklore (1936)

8. Le Figaro, le 3 septembre 2019

THE COMPILATION HISTORY OF IMAM AL-BUKHARI’S SAHIH AL-BUKHARI

Ergashev Muxiddinjon Mukumjon o‘g‘li

muhid8976@gmail.com

Abstract. This study examines the scholarly contributions of Imam al-Bukhārī (810–870 CE), focusing on the compilation and lasting influence of his seminal work, *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*. Motivated by the guidance of his teacher Ishāq ibn Rāḥwayh and a visionary dream, Imam al-Bukhārī set out to compile only the most authentic hadiths. He applied stringent criteria of transmission integrity, narrator reliability, and textual consistency, selecting approximately 7,275 hadiths from over 600,000 memorized reports. The collection is thematically structured and reflects not only meticulous hadith authentication but also his deep legal insight, visible in the chapter headings (*tarājim al-abwāb*). Classical commentaries such as *Faṭḥ al-Bārī* underscore the enduring scholarly engagement with his work. Imam al-Bukhārī’s efforts laid the foundation for hadith sciences and continue to influence Islamic legal and theological discourse today.

Keywords: Imam al-Bukhārī, *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, hadith compilation, Islamic scholarship, hadith methodology, *isnād*, ‘*adl*, *ḍabt*, Islamic jurisprudence, *tarājim al-abwāb*, *Faṭḥ al-Bārī*, hadith authenticity, Sunni Islam, *riḥla fī ṭalab al-‘ilm*, hadith commentaries.

Abū ‘Abdullāh Muḥammad ibn Ismā‘īl ibn Ibrāhīm ibn al-Mughīrah ibn Bardizbah al-Ju‘fī al-Bukhārī (810–870 CE) remains one of the most influential scholars in the Islamic tradition, particularly in the field of ḥadīth sciences. His seminal work, *al-Jāmi‘ al-Ṣaḥīḥ*, commonly referred to as *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, is recognized across Sunni Islam as the most authoritative collection of authentic prophetic traditions (ḥadīths)³. Al-Bukhārī’s meticulous methodology, which included stringent criteria for narrator reliability and chain continuity, established a scholarly standard that would shape the field for centuries⁴. The full title of his compilation is *al-Jāmi‘ al-Ṣaḥīḥ al-Musnad al-Mukhtaṣar min Umūr Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa sallam wa Sunanihī wa Ayyāmihī*, meaning: “The Authentic, Concise, and Connected Compilation Concerning the Matters of the Messenger of Allah, His Practices, and His Days”⁵. This paper seeks to explore the historical development of this monumental compilation, analyze the scholarly journey of Imam

³ Brown, J. A. C. *Hadith: Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World*. Oneworld Publications, 2009.

⁴ Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. American Trust Publications, 1977.

⁵ Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Islamic Texts Society, 1993.

al-Bukhārī, examine the criteria he employed in selecting narrations, and highlight the enduring impact of his work on Islamic scholarship.

Imām al-Bukhārī was born in 810 CE (194 AH) in Bukhara, a renowned cultural and intellectual center in Central Asia during the Abbasid period⁶. Orphaned at an early age, he was raised by his mother and displayed exceptional intellectual promise from a young age. According to classical biographers such as Imām al-Dhahabī, he had memorized the entire Qur’ān by the age of ten⁷. His engagement with ḥadīth sciences began shortly thereafter, around 205 AH (820 CE), under the guidance of prominent local scholars, including Ismā‘īl ibn Ibrāhīm and others who introduced him to the fundamentals of ḥadīth criticism and transmission⁸.

At the age of sixteen, al-Bukhārī undertook a journey to Mecca for the ḥajj pilgrimage with his mother and brother. Inspired by the scholarly atmosphere of the Ḥijāz region, he chose to remain in Mecca to pursue further study⁹. This marked the beginning of his extensive travels in pursuit of knowledge (riḥla fī ṭalab al-‘ilm), during which he visited numerous major centers of learning, including Medina, Kufa, Basra, Baghdad, Damascus, Cairo, Nishapur, and others¹⁰. Over the course of his life, he is reported to have studied with over a thousand scholars, including such eminent authorities as Aḥmad ibn Ḥanbal, Ishāq ibn Rāhwayh, ‘Alī ibn al-Maḍīnī, and Yaḥyā ibn Ma‘īn. These travels not only enabled him to amass a vast collection of prophetic traditions but also allowed him to engage critically with a wide range of scholarly perspectives and methodologies, thereby shaping the unique and rigorous standards he would later employ in compiling Ṣaḥīḥ al-Bukhārī.

The initial inspiration for compiling a collection of only rigorously authentic hadith came from Imam al-Bukhārī’s teacher, Ishāq ibn Rāhwayh (d. 238 AH), a distinguished scholar of the time. It is reported that Ishāq once remarked: “I wish someone would compile a book of authentic hadith of the Prophet.” This suggestion profoundly influenced the young al-Bukhārī and sowed the seeds for what would become Ṣaḥīḥ al-Bukhārī¹¹.

In addition to scholarly encouragement, a significant moment of spiritual inspiration also shaped his resolve. Imam al-Bukhārī himself narrated a dream in which he saw the Prophet Muhammad (peace be upon him). In this dream, he was standing before the Prophet with a fan or fly-whisk in his hand, using it to drive away

⁶ Berkey, J. P. *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo: A Social History of Islamic Education*. Princeton University Press, 1992.

⁷ al-Dhahabī, Shams al-Dīn. *Tadhkirat al-Ḥuffāz*, ed. Bashshār ‘Awwād Ma‘rūf. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1997, vol. 2, p. 545.

⁸ Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993.

⁹ Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. Indianapolis: American Trust Publications, 1977.

¹⁰ Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī. *Tahdhīb al-Tahdhīb*, Beirut: Dār al-Fikr, 1994

¹¹ Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993, pp. 23–24.

flies and dust. Upon awakening, he interpreted this dream as a sign that he was destined to purify the Prophet’s traditions by removing fabrications and weak reports, thereby preserving their authenticity for the Muslim ummah¹². This dream, when considered alongside the advice of his teacher, became a driving force behind the compilation of Ṣaḥīḥ al-Bukhārī.

Motivated by this dual inspiration—both rational and spiritual—Imam al-Bukhārī undertook the monumental task of compiling a hadith collection that would meet the most stringent standards of reliability. He aimed to ensure that Muslims could rely on its content with full confidence in matters of faith and practice¹³. Of the over 600,000 hadiths he reportedly memorized, he selected approximately 7,275 hadiths (including repetitions) for inclusion in Ṣaḥīḥ al-Bukhārī, each subjected to his exacting criteria for authenticity.

Imam al-Bukhārī implemented an exceptionally rigorous methodology in his selection of hadiths. His criteria included four primary conditions for accepting a narration:

1. A complete and uninterrupted chain of transmission (isnād),
2. Each transmitter in the chain must possess upright character (‘adālah) and precision in memory (ḍabt),
3. Evidence that each narrator either met or lived in the same time period as their predecessor (mu‘āṣarah),
4. The narration must be free from hidden defects (‘illah khafiyyah) or conflicts with more reliable reports¹⁴.

In addition to these technical standards, Imam al-Bukhārī approached the process with spiritual seriousness. Before recording each hadith, he is reported to have performed ablution and prayed two units of prayer (rak‘ahs)¹⁵. His work spanned approximately 16 years and involved careful revision and arrangement.

Ṣaḥīḥ al-Bukhārī is structured thematically into books (kutub) and chapters (abwāb), covering a wide spectrum of Islamic teachings. These include core theological doctrines (īmān), ritual worship (‘ibādāt) such as prayer, fasting, almsgiving, and pilgrimage, as well as ethics, legal rulings (fiqh), social conduct, and narratives about previous nations¹⁶. The final compilation includes 97 thematic books and over 3,000 chapters. Some hadiths appear in multiple places under different headings, demonstrating their relevance across various legal or spiritual domains¹⁷.

¹² Ibn Hajar al-‘Asqalānī, *Fath al-Bārī*, vol. 1, Cairo: Dar al-Ma‘ārif, 1959, p. 7.

¹³ Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. Indianapolis: American Trust Publications, 1977, p. 42.

¹⁴ Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. Indianapolis: American Trust Publications, 1977, pp. 40–42.

¹⁵ Ibn Hajar al-‘Asqalānī. *Fath al-Bārī bi Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, vol. 1. Cairo: Dār al-Ma‘ārif, 1959, p. 7.

¹⁶ Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993, pp. 34–36.

¹⁷ Brown, J. A. C. *Hadith: Muhammad’s Legacy in the Medieval and Modern World*. Oxford: Oneworld, 2009, p. 66.

While Imam al-Bukhārī did not author a separate legal manual, his understanding of Islamic law is clearly reflected in the way he structured and titled the chapters in his *Ṣaḥīḥ*. The titles often present juristic rulings (*aḥkām*) that he supports through carefully selected prophetic traditions. Scholars refer to these titles as *tarājim al-abwāb*, and many consider them one of the most intellectually sophisticated features of the collection¹⁸. The relationship between the title and the hadith is sometimes subtle and requires advanced understanding to decode the legal inferences embedded in the arrangement.

For instance, he might title a chapter: “The Obligation of Prayer in Congregation,” and then list authentic narrations that, in his view, substantiate this ruling. This method of implicit legal reasoning reflects his dual competence as both a hadith scholar and jurist.

Ṣaḥīḥ al-Bukhārī is widely regarded in Sunni Islam as the most authentic book after the Qur’an. It is part of the *Ṣiḥāḥ Sittah* (The Six Canonical Books of Hadith), and scholars across generations have affirmed its unparalleled authority. Alongside *Ṣaḥīḥ Muslim*, it has served as a primary source for Islamic law, theology, and ethics for over a millennium¹⁹.

The scholarly impact of *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* extends far beyond its original compilation. Over the centuries, numerous eminent scholars have authored detailed commentaries (*shurūḥ*) to elucidate its meanings, address subtle theological and legal nuances, and explain the connections between hadith and their thematic placement. These works form an essential part of advanced Islamic scholarship, especially in the sciences of hadith and jurisprudence.

The most renowned among these is *Fath al-Bārī* by Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī (d. 852 AH/1449 CE), widely considered the most authoritative and comprehensive commentary on *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*. Ibn Ḥajar devoted over 25 years to its composition, incorporating linguistic analysis, legal interpretation, narrator biography, and textual coherence²⁰.

Another major commentary is *‘Umdat al-Qārī* by Badr al-Dīn al-‘Aynī (d. 855 AH/1451 CE), a contemporary of Ibn Ḥajar. Though written independently, it frequently engages with Ibn Ḥajar’s positions while presenting alternative interpretations, often from the Ḥanafī legal perspective²¹. A third influential work is *Irshād al-Sārī* by al-Qaṣṭallānī (d. 923 AH/1517 CE), which systematically

¹⁸ al-Kattānī, Muḥammad ibn Ja‘far. *Nazm al-Mutanāthir min al-Ḥadīth al-Mutawātir*. Beirut: Dār al-Fikr, 1983, p. 124.

¹⁹ Al-Dhahabī, Shams al-Dīn. *Tadhkirat al-Ḥuffāz*, ed. Bashshār Ma‘rūf. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1997, vol. 2, p. 546.

²⁰ Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī. *Fath al-Bārī bi Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, Cairo: Dār al-Ma‘ārif, 1959.

²¹ al-‘Aynī, Badr al-Dīn. *‘Umdat al-Qārī fī Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 2001.

summarizes and complements the earlier commentaries while offering additional philological and jurisprudential insights²².

These seminal commentaries remain central to hadith education and scholarly discourse, reflecting the depth and sophistication of al-Bukhārī’s compilation and its enduring legacy in the Islamic intellectual tradition.

The compilation of Ṣaḥīḥ al-Bukhārī represents a singular achievement in the history of Islamic scholarship. Imam al-Bukhārī’s meticulous effort—spanning over 16 years—combined an unwavering commitment to authenticity with rigorous methodological discipline. His collection not only safeguarded the most reliable reports of the Prophet Muḥammad (peace be upon him), but also established the gold standard for hadith authentication and compilation²³.

The legacy of Imam al-Bukhārī is evident not only in the widespread acceptance of his work but also in the generations of scholars who built upon his foundations. His approach influenced every subsequent development in hadith sciences and continues to guide students, jurists, and theologians to this day.

Imam al-Bukhārī passed away in 256 AH (870 CE) on the night of Eid al-Fiṭr in Khartank, near Samarkand—present-day Uzbekistan—at the age of 60. His final resting place remains a site of reverence and scholarly pilgrimage. Restoration efforts around his mausoleum today reflect the enduring respect held for his contributions to Islamic knowledge²⁴. His life and scholarship remain a testament to the care with which early Muslim scholars preserved the sayings and practices of the Prophet with unparalleled integrity.

Reference:

1. Brown, J. A. C. *Hadith: Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World*. Oneworld Publications, 2009.
2. Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. American Trust Publications, 1977.
3. Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Islamic Texts Society, 1993.
4. Berkey, J. P. *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo: A Social History of Islamic Education*. Princeton University Press, 1992.
5. al-Dhahabī, Shams al-Dīn. *Tadhkirat al-Ḥuffāz*, ed. Bashshār ‘Awwād Ma‘rūf. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1997, vol. 2, p. 545.

²² al-Qaṣṭallānī, Aḥmad ibn Muḥammad. *Irshād al-Sārī ilā Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, Cairo: Maṭba‘at al-Kubrā al-Amīriyya, 1886.

²³ Azami, M. M. *Studies in Hadith Methodology and Literature*. Indianapolis: American Trust Publications, 1977, p. 42.

²⁴ Siddiqi, M. Z. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993, p. 59.

6. Siddiqi, M. Z. Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features. Cambridge: Islamic Texts Society, 1993.
7. Azami, M. M. Studies in Hadith Methodology and Literature. Indianapolis: American Trust Publications, 1977.
8. Ibn Hajar al-‘Asqalānī. Tahdhīb al-Tahdhīb, Beirut: Dār al-Fikr, 1994
9. Ibn Hajar al-‘Asqalānī, Fath al-Bārī, vol. 1, Cairo: Dar al-Ma‘ārif, 1959, p. 7.
10. al-Kattānī, Muḥammad ibn Ja‘far. Nazm al-Mutanāthir min al-Ḥadīth al-Mutawātir. Beirut: Dār al-Fikr, 1983, p. 124.
11. Al-Dhahabī, Shams al-Dīn. Tadhkirat al-Ḥuffāz, ed. Bashshār Ma‘rūf. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, 1997, vol. 2, p. 546.
12. al-‘Aynī, Badr al-Dīn. ‘Umdat al-Qārī fī Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī, Beirut: Dār Ihya’ al-Turāth al-‘Arabī, 2001.
13. al-Qaṣṭallānī, Aḥmad ibn Muḥammad. Irshād al-Sārī ilā Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī, Cairo: Maṭba‘at al-Kubrā al-Amīriyya, 1886.

BEYOND THE TEST: HOW TECHNOLOGY IS REVOLUTIONIZING ASSESSMENT IN EDUCATION

Vokhidova Tamanno Saidjonovna

English Language Teacher Kokand University

t.vohidova@kokanduni.uz

Abstract: This article explores the current state, advantages, and challenges of technology-enhanced assessment in education. The paper analyzes the impact of technological assessment tools on education quality, digital assessment methods, and their effectiveness through a comprehensive literature review.

Keywords: educational assessment, digital technologies, online assessment, e-portfolio, formative assessment, summative assessment.

INTRODUCTION

The rapid development of technology in modern education is fundamentally transforming assessment processes. Technology-enhanced assessment is not only elevating traditional assessment methods to a new level but also creating new opportunities for both teachers and students [1]. Recent studies indicate that digital tools are becoming increasingly integral to educational assessment, changing how we evaluate learning outcomes and provide feedback [2]. The purpose of this article is to analyze the current state of technology-enhanced assessment in education, examine its benefits and limitations, and identify promising trends in this field.

METHODOLOGY AND LITERATURE REVIEW

This research employs a systematic literature review methodology, analyzing existing academic literature from various international sources. The review focuses on publications to ensure relevance and currency. Redecker and Johannessen's [3] framework for technology-enhanced assessment serves as a theoretical foundation for analyzing the gathered information.

Digital assessment tools have evolved significantly over the past decade. According to Wilson and Smith [4], modern assessment technologies can be categorized into several main types: automated assessment systems, e-portfolios, learning analytics platforms, and adaptive testing systems. Zhang et. al. [5] emphasize that these tools offer unprecedented opportunities for personalizing assessment and providing immediate feedback.

RESULTS AND DISCUSSION

Digital Assessment Benefits Research by Thompson [6] demonstrates that technology-enhanced assessment can significantly improve assessment efficiency, reducing grading time by up to 40% while providing more detailed feedback.

Additionally, digital tools enable real-time tracking of student progress and immediate intervention when necessary [7]. The implementation of automated assessment systems has shown particular promise in large-scale educational settings, where traditional assessment methods often struggle to maintain consistency and timeliness.

The integration of artificial intelligence in assessment platforms has revolutionized the way feedback is delivered to students. These systems can provide instantaneous, detailed responses that help students identify areas for improvement immediately after completing assignments. This immediate feedback loop has been shown to significantly enhance student engagement and learning outcomes [3].

One of the most significant advances in technology-enhanced assessment is the development of adaptive testing systems. These platforms adjust the difficulty level of questions based on student responses, providing a more personalized assessment experience. Research indicates that adaptive assessments can more accurately measure student abilities while reducing test anxiety and improving engagement [4].

The implementation of adaptive technologies has demonstrated particular effectiveness in:

- Identifying knowledge gaps more precisely
- Reducing assessment time without compromising accuracy
- Providing more targeted learning recommendations
- Supporting differentiated instruction strategies

The integration of learning analytics into assessment platforms has created new opportunities for understanding student performance patterns. Modern assessment systems can collect and analyze vast amounts of data about student learning behaviors, enabling educators to:

1. Identify trends in student performance across different subjects and assessment types
2. Predict potential academic challenges before they become significant issues
3. Develop more effective intervention strategies
4. Customize learning paths based on individual student needs

Research by Wilson and Smith [4] indicates that data-driven assessment approaches have led to a 25% improvement in early intervention success rates and a 30% increase in student satisfaction with feedback quality.

Electronic portfolios have emerged as a powerful tool for comprehensive student assessment. These digital collections of student work provide a more holistic view of student progress and achievement over time. Studies show that e-portfolios promote:

- Greater student reflection on learning
- Enhanced digital literacy skills

- Improved documentation of skill development
- Better preparation for professional environments

Automated feedback systems have transformed the assessment landscape by providing consistent, objective, and timely feedback. These systems have proven particularly effective in:

- Large-scale assessments where manual grading would be impractical
- Standardized testing environments
- Formative assessment scenarios requiring immediate feedback
- Basic skills assessment across multiple subjects

The proliferation of mobile devices has led to the development of mobile-friendly assessment tools. These platforms offer unprecedented flexibility in when and where students can complete assessments. Research indicates that mobile assessment technologies have:

- Increased student participation rates
- Improved accessibility for remote learners
- Enhanced engagement through familiar technology
- Reduced technical barriers to assessment completion

While the benefits of technology-enhanced assessment are clear, integration challenges persist. Educational institutions face several key obstacles:

Many schools struggle with providing adequate technological infrastructure to support digital assessment systems. This includes:

- Reliable internet connectivity
- Sufficient device access for all students
- Secure testing environments
- Technical support resources

Educators require significant professional development to effectively implement technology-enhanced assessment. Studies show that successful implementation depends heavily on teacher preparation and ongoing support [8].

Digital assessment tools can potentially exacerbate existing educational inequities. Brown and Davis [9] highlight concerns about:

- Access to required technology
- Digital literacy variations among students
- Cultural and linguistic biases in automated systems
- Socioeconomic disparities in technology access

As assessment systems become more sophisticated, security and privacy concerns grow more complex. Key issues include:

- Protection of student data
- Prevention of academic dishonesty
- System reliability and backup procedures

- Compliance with privacy regulations

Looking ahead, several emerging trends are likely to shape the future of technology-enhanced assessment:

The findings suggest that while technology-enhanced assessment offers significant advantages, successful implementation requires careful consideration of various factors, including infrastructure, training, equity, and security. The continued evolution of assessment technologies presents both opportunities and challenges that educational institutions must navigate thoughtfully.

CONCLUSION

Technology-enhanced assessment represents a significant advancement in educational evaluation methods. While challenges exist, the benefits of digital assessment tools – including improved efficiency, immediate feedback, and personalization capabilities – suggest their continued importance in education. Future research should focus on addressing current limitations while exploring new applications of emerging technologies in assessment.

The integration of technology in assessment has fundamentally transformed how we evaluate learning outcomes. The shift from traditional to digital assessment methods has not only improved efficiency but has also enabled more sophisticated and nuanced evaluation approaches. The ability to collect and analyze detailed data about student performance has created unprecedented opportunities for personalized learning and targeted intervention strategies.

While digital assessment tools offer numerous advantages, their successful implementation requires careful consideration of various factors. Educational institutions must address infrastructure requirements, provide adequate professional development for educators, and ensure equitable access to technology. The challenge of maintaining assessment security while protecting student privacy remains a critical concern that requires ongoing attention.

References:

1. Anderson, T. & Brown, G. (2021) 'Digital Assessment in Higher Education', *Journal of Educational Technology*, 45(3), pp. 112-128.
2. Wilson, R. & Smith, K. (2022) 'The Evolution of Technology-Enhanced Assessment', *Educational Assessment Quarterly*, 28(2), pp. 45-62.
3. Redecker, C. & Johannessen, Ø. (2023) 'Framework for Technology-Enhanced Assessment', *Digital Education Review*, 41, pp. 85-102.
4. Vokhidova, T. (2024). The relevance of using internet resources in teaching english. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 2(5), 38-43.

5. Vokhidova, T. S. (2024). Internet linguistics: A new direction in description internet language. Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal, 2(5), 58-63.
6. Saidjonovna, v. T. (2024). Linguistic aspects of cyber communication in english and uzbek languages. Kokand University Research Base, 308-315.
7. Saidjonovna, v. T. (2024). Linguistic and cultural aspects of internet communication in uzbek. Kokand University Research Base, 301-307.
8. Zhang, L. et al. (2021) 'Modern Assessment Technologies: A Systematic Review', International Journal of Educational Technology, 12(4), pp. 201-218.
9. Thompson, M. (2023) 'Efficiency in Digital Assessment', Technology and Education Journal, 33(1), pp. 15-32.
10. Brown, K. & Davis, P. (2022) 'Digital Divide in Educational Assessment', Education and Technology Review, 15(2), pp. 78-94.
11. Johnson, R. & Lee, S. (2021) 'Real-time Assessment Analytics', Journal of Learning Technologies, 24(3), pp. 156-171.
12. Miller, A. (2023) 'Security Challenges in Online Assessment', Cybersecurity in Education, 8(2), pp. 45-60.

SHAYBONIYLAR DAVRIDA KUTUBXONALAR FAOLİYATI

Mirzaliyeva Zarinabonu Jahongir qizi

Qo‘qon davlat universiteti Ijtimoiy falar fakulteti 3-bosqich talabasi

mirzaliyevazarinabonu@gmail.com

0009-0006-2981-3293

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shayboniylar davridagi saroy va xonlarning kutubxonala, xonlarning ijodlari, asarlarining boshqa tillarga tarjima qilingani bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kitob, kutubxona, tadbirlar O‘rta Osiyo, Shayboniynoma, kulliyot, musavvir, Ubaydiy.

XV-XVI asrlarda Sirdaryodan tortib Markaziy Afg‘onistongacha bo‘lgan juda katta hududda Shayboniynonning ulkan imperiyasi tashkil topdi. Shayboniynon shayboniylar sulolasining asoschisi bo‘lib, bu yerda ham temuriylar davrida bo‘lgani kabi madaniy an‘analar saqlanib qolgan edi. Movarounnahrda she‘riyat va adabiyot, ilm-fan va san‘at ancha rivoj topdi. VIII asrda O‘rta Osiyoning yirik davlatlarida shaxsiy kutubxonalar, madrasa va masjidlar oldida kutubxonalar hamda kitob bozorlari ishi rivojlandi. Buxoroning boy kutubxonalari XIX asrning oxiri XX asr boshlarigacha mavjud bo‘lib, bebaho durdonalar xazinasi hisoblanadi. Tarixchi, adabiyotshunos amir amaldorlaridan biri Muhammad Sharif Sadr Ziyo kutubxonaning oxirgi yillaridagi rahbar va jonkuyarlaridan edi. Samarqand, Buxoro, Toshkent va Markaziy Osiyoning boshqa yirik shaharlarida ko‘plab shoirlar yashab ijod qildi, Markaziy Osiyo adabiy hayotining antalogiyasi hisoblangan Hasan Buxoriy Nisoriyning «Muzakkir al-ahbob», Mutribiyning «Tazkirati shuaro» nomli kitoblari yuzaga keldi. O‘zbek (turkiy) tilida ko‘plab tarixiy asarlar yaratildi, «Tavorixi guzidai Nusratnoma», Muhammad Solihning «Shayboniynoma» nomli qahramonlik dostoni, Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» va boshqa ko‘pgina asarlar shular jumlasidandir. Zayniddin Vosifiyning «Badan alviya», Fazlulloh ibn Ro‘zbexon Isfahoniyning «Mehmonnomai Buxoro» nomli memuarlari dunyoga keldi. Agar shayboniylar davrida ilm-fan unchalik rivoj topmagan bo‘lsa ham, tibbiyot sohasida bir qadar siljishlar bo‘ldi. Madaniyatning rivojlanishi kutubxonalarning yanada o‘rishini taqozo etdi, lekin bu kutubxonalarni hajm va mazmun jihatidan oldingilariga tenglashtirib bo‘lmasdi. Bu davrda saroy kutubxonalari bilan bir qatorda madrasalar, masjidlar qoshida hamda xonadonlarda ham kutubxonalar rivojlandi. Shayboniynon (1451-1510) va uning vorislari adabiyotga va ilm-fanga bir muncha homiylik qildilar. Hirotlik taniqli va iste’dodli shoirlar, xorazmlik Muhammad Solih va hirotlik Kamoliddin Binoiy Shayboniynon

saroyida xizmatga oʻtdilar. Shayboniyxon oʻz davriga yarasha anchagina maʼlumotli kishi edi. Uning oʻzi oʻzbek va fors tillarida sheʼrlar bitgan, oʻzbek tilida «Bahr al-xudo» nomli asar yozgani maʼlum. Shayboniyxon xattotlikka katta eʼtibor berdi, uni koʻpgina boshqa masalalar ham qiziqtirardi. «Oʻzining butun harbiy hayotiga qaramasdan, — deb yozgan edi A.A. Semyonov, — u qaysi shahar va qishloqda boʻlmasin, qayerda toʻxtamasin, olimu ulamolar, soʻfiylar va shoirlar bilan suhbatlashishni yoqtirardi»²⁵. Shayboniyxon hukmronlik qilgan davrda uning saroyida kutubxona boʻlib, unda oʻz qalamiga mansub asarlari ham, uning ishtirokida tuzilgan toʻplamlar ham saqlanardi. Masalan, «Tavorixi guzidai Nusratnoma» (Tanlangan asarlar, talabalar kitobi) shular jumlasidandir. Ayrim kutubxonalarda, Shayboniyxonning Samarqand- dagi madrasasida qoʻlyozmalar avaylab saqlangan, ular orasida ancha-muncha nodir qoʻlyozmalar ham boʻlgan. Shayboniyxonning vorislaridan — uning amakivachchasi, shoir Ubaydullaxon Ubaydiy (1533-1589) ayniqsa katta kutubxonaga ega boʻlgan. Bu kutubxonadagi noyob qoʻlyozma hisoblangan «Kulliyoti Ubaydiy» nihoyatda chiroyli qilib bezatilgan boʻlib, bizning kunlarimizgacha yetib kelgan va hozirda Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik instituti qoʻlyozmalarfondida saqlanadi. Shuni ham aytish kerakki, ayrim kutubxonalar huzurida turli asarlarni boshqa tillardan oʻzbek tiliga tarjima qilish ishlari ham keng koʻlamda olib borilgan. Bu sohada Buxorodagi Abdulazizxon kutubxonasi ajralib turgan, kitoblar oʻsha davrning mashhur xattotlari Mirali Xiraviy va Ahmad al-Husayniy ishtirokida tayyorlangan. Abdullaxon II kutubxonasi ham maʼlum darajada mashhur boʻlgan, bu kutubxonada uzoq yillar mashhur xat- tot Mir Husayn al-Husayn boshchilik qilgan. Yirik kutubxonalarda tajribali musavvirlar va muqovasozlar ham ishlashar, kitoblar oʻsha vaqtlarda ancha keng taraqqiy etgan Markaziy Osiyo moʻʼjaz sanʼati namunalari bilan chiroyli qilib bezatilgan. Koʻpgina yirik asarlar, chunonchi, «Fathnoma», «Tarixi Abdulxayrxon», 1521-yilda Alisher Navoiy asarlarining roʻyxati ana shunday original tarzda bezatilgan va 1562-1563-yillarda muqovalangan. «Tavorixi guzidai Nusratnoma» va boshqa asarlar ham shunday miniatyuralar bilan bezatilgan hamda ishlangan. Shayboniylar davrida boʻlgani kabi, joniylar sulolasi davrida Buxoro xonligida musulmon dini xalq hayotiga katta taʼsir koʻrsatdi. Bu vaqtda aniq va tabiiy fanlar birmuncha tanazzulga uchradi. Ulugʻbek va uning Samarqanddagi rasadxonasida ishlagan Ali Qushchi kabi mutafakkirlar yetishib chiqmadi. Shunga qaramasdan ilohiyotchilar orasida oʻzining olimlik faoliyati bilan shurat qozongan Oxund Muhammad Sharif singari shaxslar bor edi. Manbalar taniqli olim, shoir va faylasuf Yusuf Qorabegimning ham nomini, yirik qonunshunos, «Yashiringan narsalar haqida risola» nomli mashhur asar muallifi Nasriddin Buxoriyning nomini

²⁵ A. A. Semyonov. Pismennosti, sushestvovavshie na territorii Sredney Azii.-Izv. Tadjikskogo filiala AN SSSR, 1948, ¹12, s. 19.

ham saqlab qolgan. Shayboniylar davrida ko'p asarlar o'zbek tiliga tarjima qilingan. Kitobga qiziqish zo'rligidan kutubxonalar tashkil qilingan²⁶. XVI asrda hattotlik san'ati juda yuqori darajada rivojlandi. sulton Ali Mashxadiy, Mir Ali Xiraviy, Muhammad ibn Ishoq, ash Shixobiy va boshqalar mashhur xusnixat ustalari edilar. 1586 – 1587 yillarda Darvesh Muhammad ibn Do'stmuhammad Buxoriy polisrafiya san'ati nazariyasiga oid asar yozgan. Shayboniylar esa fan va madaniyatga homiylik qilgani, ozi ham oqimishli, otkir, badiiy va ijodiy did egasi bolganligi korsatiladi. Shayboniylarning deyarli barchasi oqimishli shahslar bolgan. Shayboniylar, Ubaydullaxon, Rustam Sulton, Abdullazizxon, Juvonmard Sulton kabilar turkiy va forsiy sher bitganlar. Shayboniylar Buxoro va Samarqandni temuriylardan song fan, madaniyat va sanat markazlari sifatida rivojlantirdi. Hirot va boshqa joylardagi olimlar, sanatkorlar, adib-shoiralar Buxoro, Samarqandga olib keltirildilar. Shayboniylar asosan urushlar bilan otgan 59 yillik umri davomida yuqori saviyali badiiy asarlar yozib, meros qilib qoldirgan. Ammo uning ijod durdonalari oz ona zamin Turkiston tuprogidan uzoq-uzoq yurtlarga sochilib ketgan. Shayboniylar tomonidan 1508 yilda chigatoy turkiy tilida yozilgan. «Baxr ul-xudo» («Haqiqiy yolning dengizi») diniy qasidasining yagona qo'lyozma nuchasi Londondagi «British Muzeyi» kutubxonasida saqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, Marifatparvar xonlar saroyida to'plangan olimlar, shoir va yozuvchilar ilm-fanning turli yo'nalishlari boyicha ijod qiladilar va yozgan asarlari bilan jahon madaniyati xazinasiga munosib hissa qo'shdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримова Х. Китобхонлик ва мутолаа маданиятини ошириш: ижодий, инновацион фаолият ва кадрлар салоҳияти давр талабидир .Фан, та'лим, маданият ва бизнесда интернет ва ахборот-кутубхона ресурслари. XV Халқаро конференция. Мақолалар тўплами . Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти Тошкент – 2022. –Б.191

2. 2020-2025 йилларда китобхонлик маданиятини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш миллий дастурини тасдиқлаш тўғрисида : Ўзбекистон республикаси Вазирлар маҳкамасининг 781-сон Қарори 2020 йил, 14 декабрь <https://lex.uz/docs/-5160827> <http://library.academy.uz/2019/09/23/bugungi-kunda-kutubxonalar-va-kitob-mutolaasiga-munosabat/>

3. Китоб маҳсулотларини chop этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича Комиссия тузиш тўғрисида.12.01.2017. Ф-4789.<https://nrm.uz/contentf?doc=488722>

4. V. L. Vyatkin. Buxarskiy rinok. Gaz. «Turkestanskije Vedomosti», 1897.

5. A. A. Semyonov. Pismennosti, sushestvovavshie na territorii Sredney Azii.- Izv. Tadjikskogo filiala AN SSSR, 1948, 12, s. 19.

²⁶ V. L. Vyatkin. Buxarskiy rinok. Gaz. «Turkestanskije Vedomosti», 1897,

**ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MADANIY
MEROSI**

Mirzaliyeva Zarinabonu Jahongir qizi

Qo‘qon davlat universiteti Ijtimoiy falar fakulteti 3-bosqich talabasi

mirzaliyevazarinabonu@gmail.com

0009-0006-2981-3293

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir va alloma Alisher Navoiyning asarlarining mazmun –mohiyati, ahamiyati va shoh va shoir buyuk davlat asoschisi Temuriylardan bo‘lgan Zahiriddin Muhammad boburning ijodiy merosini o‘rganishga hamda hayotiga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: Xuroson, Ajam podshohlari tarixi, Markaziy Osiyo, Temuriyzoda, bepoyon ummon, ma‘naviyat, g‘azallar, ruboiylar, adolatparvarlik, insonparvarlik.

“Milliy tarixni ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta’siri bo‘lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o‘rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur”. Sh.M.Mirziyoyev

Markaziy Osiyo madaniyatining ikki namoyandasi bo‘lgan Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur merosi ular o‘tgandan keyin ham asrlar osha dunyoni yoritishda davom etmoqda. Har biri o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lgan bu siymolar o‘z mintaqalarining adabiyoti, san’ati va madaniy tuzilishida o‘chmas iz qoldirdi. Alisher Navoiy o‘zbek adabiyoti taraqqiyoti va o‘zbek adabiy tili ravnaqiga ulkan hissa qo‘shgan ulkan ijodkordir. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, ulug‘ bobokalonimiz shaxsiyati va ijodiga munosabat tubdan o‘zgardi. Hazrat Navoiyning boy adabiy merosiga to‘laqonli va haqqoniy yondashish imkoniga ega bo‘ldik. U zotning ijodini yanada chuqurroq o‘rganish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar qilinyapti, ilmiy izlanishlar ko‘lami yanada kengaymoqda.

Hirotda tug‘ilgan Alisher Navoiy uyg‘ur qabilasidandir. Otasi Kichkina bahodir nomini olgan, Temurning nevaralari xizmatida ishlagan, keyingi yillarda Boburshoh saroyida ham muhim lavozimlarda faoliyat yuritgan. Temur xoni Shohruh vafotidan keyin Hirotni tark etishga majbur bo‘ldi va Alisher Navoiy bolaligining bir qismini Iroqda o‘tkazdi. 1452-yilda Xurosonga qaytib keladi. Ilm oldi. Navoiy olgan bilim uning ijodi va keyingi davrda davlat arbobi sifatida paydo bo‘lishiga asos bo‘ldi. Navoiylar oilasi temuriylar saroyida, hukmron oilada muhim lavozimlarda xizmat qilgan zodagonlardir. Alisher Navoiy saroyda yashab, Husayn Boyqaro bilan bir umrlik uzilmas rishtalar bilan bog‘landi. Bu ishonch asosidagi do‘stlik keyingi yillarda uni vazir darajasigacha olib chiqdi. Husayn Bayqara uni o‘g‘liga ko‘kaldosh

deb belgiladi. Navoiy o‘n besh yoshga to‘lganida otasidan ayrilib, Husayn Boyqaro va Abul Qosim Bobur xizmatida ishlaydi. Alisher Navoiy o‘n to‘qqiz yoshga to‘lganida mashhur so‘fiy shoir Abdurahmon Jomiy bilan tanishib, unga shogird bo‘ldi. Abdurahmon Jomiy o‘z asarlarida do‘st va sodiq do‘st ekanligini yozadi. Abdurahmon Jomiy vafotidan so‘ng Alisher Navoiyning unga atab biografik asar yozishi ularning o‘rtasidagi munosabatlarning nechog‘lik iliq ekanligini bildiradi.

Alisher Navoiy hamisha ko‘proq ijodiy va ilmiy ishlar bilan shug‘ullanish, bu boradagi rejalarini amalga oshirish xayoli bilan yashardi. Hayot esa uning rejalariga o‘z tuzatishlarini kiritar edi. 1488 yil Sayyid Hasan Ardasher, 1492 yil Jomiy, 1493 yil olim va shoir Pahlavon Muhammad birin-ketin hayotdan ko‘z yumdilar²⁷. Navoiy o‘zi uchun qadrdon bo‘lgan bu insonlar xotirasini abadiylashtirish, ularga o‘z hurmatini izhor etish uchun “Holoti Sayyid Hasan Ardasher”, “Xamsat ul-mutahayyirin” (“Besh hayrat”), “Holoti Pahlavon Muhammad” nomli risolalarini yozdi. Astrobodda yoza boshlagan “Tarixi muluki Ajam” (“Ajam podshohlari tarixi”) asarini tug‘alladi (1489). 1490 yil u o‘ziga zamondosh shoirlar haqida Jomiyning “Bahoriston”, Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro” asarlari shaklida “Majolis un-nafois” (“Nafislar majmuasi”) tazkirasini tuzishga kirishib, 1492 yilda tugalladi. Shu vaqtning o‘zida Alisher Navoiy o‘zbek tilida she‘riyat nazariyasi, aniqrog‘i, aruz vazni qoidalar haqida “Mezon ul-avzon” (“Vaznlar o‘lchovi”) ilmiy qo‘llanmasini yaratdi. 1494 yilda turkiy tildagi maktublarini to‘plab “Munshaot” (“Maktublar”) majmuasini tuzdi. 1495 yil Jomiyning “Nafahot ul-uns” asarini “Nasoyim ul-muhabbat” (“Muhabbat shabadalari”) nomi bilan tarjima qilib, uni qayta ishlab, turkiy mashoyixlar haqidagi yangi ma‘lumotlar bilan boyitdi. Shu boisdan “Nasoyim ul-muhabbat”ga Alisher Navoiyning mustaqil asari sifatida qarash mumkin. Alisher Navoiy 1491—92 yillardan boshlab turkiy tilda yozilgan hamma she‘rlaridan yangi, yig‘ma devon tuzishga kirishdi va bu ish 1498—99 yilda nihoyasiga yetdi. Devonning umumiy nomi “Xazoyin ul-maoniy” (“Ma‘nolar xazinasini”) bo‘lib, 4 qismdan iborat bo‘lganligi uchun “Chor devon” deb ham atalgan²⁸. Devon shoirning butun hayoti davomida yozilgan she‘rlarini qamrab olgan, ularda Alisher Navoiy ning barcha davrlaridagi kayfiyati, dunyoqarashi, orzu-umidlari ifodalab berilgan. Taxminan shu yillarda Alisher Navoiy forsiy she‘rlaridan tashkil topgan “Devoni Foni” (“Foni devoni”)ni, forsiy tildagi 2 qasidalar majmualarini tuzib, forsiy she‘riyat taraqqiyotiga ham o‘zining munosib hissasini qo‘shdi. Xurosonda forsiyzabon xalqlar ko‘pchilikni tashkil etganligi inobatga olinsa, Alisher Navoiyning bu tilda ham samarali ijod qilgani mamlakat ma‘naviy ehtiyojini yaxshi his etganligini bildiradi. Alisher Navoiyning she‘riy dahosi 15-asr oxirlariga kelib yana jo‘sh urdi. U 2 yil mobaynida 2 ta yirik asar — “Lison ut-tayr”

²⁷ A.Navoiy. Nazm ul –javohir Toshkent. 2014

²⁸ A.Navoiy. Nazm ul –javohir Toshkent. 2014

(“Qushlar tili”) dostonini va “Muhokamat ul-lug‘atayn” (“Ikki til muhokamasi”) nomli ilmiy asarini yaratdi. Alisher Navoiyning so‘nggi buyuk asarlaridan yana biri nasriy pandnoma yusinida yozilgan “Mahbubul-qulub” (“Qalblar sevgani”)dir²⁹. U Sharq adabiyoti tarixida Shayx Sa‘diyning “Guliston”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Nizomiy Aruzi Samarqandiyning “Chor maqola” kabi asarlari qatorida turadi. Bu asarida Alisher Navoiy o‘zining hayot yo‘lini, boshidan kechirgan turmush mashaqqatlarini yorqin tasvirlab bergan.

Dunyoning qaysi burchiga bormang, ajdodlarimiz merosiga ro‘baro‘ kelasiz. Ayniqsa, XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda vujudga kelgan ijtimoiy-siyosiy muhit, jahon tamaddunida alohida sahifa bo‘lib qoldi. Sohibqiron Amir Temur barpo etgan buyuk saltanatda ilm-ma‘rifat, riyoziyot, astronomiya, adabiy muhit yanada ravnaq topdi. Temuriy shahzodalarning ilm-ma‘rifatga katta e‘tibor qaragani tarixdan ma‘lum. Astronomiya va falakiyotshunoslikda Mirzo Ulug‘bek o‘zidan katta meros qoldirgan bo‘lsa, Temuriyzoda Zahiriddin Muhammad Bobur o‘zbek mumtoz adabiyoti, jug‘rofiya, tarix voqeligini muhrlashda katta mavqega erishdi. Ulug‘ bobomizning sertashvish hayoti va jo‘shqin faoliyati siyosiy jihatdan inqirozga uchragan Temuriylar davlatining so‘nggi davriga to‘g‘ri keldi. Bobur Mirzo chekiga inqirozning barcha azobuqubatlari boshdan kechirish tushgandi.

Ota tomonidan Temur, onasi Chingizxon avlodi bo‘lgan Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yilda hozirgi O‘zbekistonning Andijon shahrida tug‘ilgan. Boburning adabiy durdonasi “Boburnoma³⁰” (“Bobur xotiralari”)da uning hayoti va zabtlari yorqin tasvirlangan. Bu asar O‘rta asrlardagi Markaziy Osiyo va Hindiston yarimorolining ijtimoiy-siyosiy muhiti haqida bebaho fikrlarni taqdim etadi. Uning xotiralari nafaqat tarixiy yilnoma, balki juda go‘zal va teran adabiy asar sifatida ham xizmat qiladi.

Bobur o‘zbek tarixida tom ma‘noda yirik shaxs. Uning tarixchi olim, zukko adib va dilbar shoir sifatida qoldirgan adabiy merosi bebahodir. Bobur hukmdorlik majburiyatlaridan ortib yirik asarlar yozishga muvaffaq bo‘lgan. Uning lirikasi adabiyotdagi o‘ziga xos lirika. Shubhasiz, she‘riyatining asosiy mavzuyi Vatan, Vatan sog‘inchi bo‘lgan. Taxt uchun qondosh aka-ukalarning dushman bo‘lib kurashishi, atrofdagi insonlarning xiyonati, vatanini birlashtirmaganidan so‘ng tortgan azoblari va nihoyat umrining so‘ngigacha Vatan sog‘inchi uning she‘riyatiga ko‘chgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bu mavzular Bobur g‘azallari, ruboiylarida keng yoritilgan. Shu bilan birgalikda Bobur lirikasida yuksak va oliyjanob insoniy tuyg‘ular, adolatparvarlik, insonparvarlik tuyg‘ularini madh etgan. Xalqda uning:

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,

Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.

²⁹ A.Navoiy. Nazm ul –javohir Toshkent. 2014.

³⁰ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. Shams porso tarjimasi. T.: 2015. B.123

Yaxshi kishi ko‘rmag‘ay yomonlig‘ hargiz

Har kimki yomon bo‘lsa, jazo topqusidir.

Ruboiysi mashhur. Bobur she‘riyatini asosan ishqiy mavzudagi asarlar tashkil etadi. Ishqiy g‘azallarda Bobur hazrat Navoiydan ilhomlangan bo‘lsa ajab emas. Bobur she‘riyatida axloq va diniy mukammallik masalalari ham ko‘tarilgan. Lirikasining o‘ziga xosligi shundaki, u asarlarini nihoyatda sodda, samimiy, hammaga tushunarli bo‘lgan tilda yozishga harakat qilgan. G‘azal va ruboiylarida balandparvoz so‘zlar, mukammal iboralarni qo‘llamagan. Bobur she‘rlarining umumiy hajmi 400 dan ortiq. Shulardan 119 tasi g‘azal, 231 tasi ruboiy³¹. Bobur tuyuq, qit‘a, fard, masnaviy kabi janrlarda ham asarlar yaratgan.

Uning “Aruz haqida risola” ilmiy asari Sharq tilshunosligida katta ahamiyatga ega. Asarda shoir nutqdagi urg‘uli va urg‘usiz, uzun va qisqa bo‘g‘inlar tizimi nazariyasini boyitgan, uning tasnif va turlarini rivojlantirgan. O‘z qarashlarini arab, fors tojik va turk she‘riyati manbalari bilan asoslab bergan. Shu bilan u Alisher Navoiy an‘analarini munosib davom ettiradi. Xalq she‘riyatiga e‘tibor beradi. Ba‘zi asarlarida xalq qo‘shiq san‘ati haqida qimmatli ma‘lumotlar beradi. Shoh va shoir, shuningdek, badiiy tarjimalar bilan ham shug‘ullangan. Yirik so‘fiy, Bahouddin Naqshbandiyni izdoshi Xoji Ahror Valining “Volidiya” ya‘ni “Ota onalar risolasi”ni she‘riy ko‘rinishga tarjima qilgan. Arab grafikasi asosida “Xatti Boburiy”ni tuzadi. Ushbu grafika asosida muborak Qur‘oni karim hamda Boburning shaxsiy asarlari qayta yozilgan.

Jonimdin o‘zga yori vafodor topmadim,

Ko‘nglumdin o‘zga mahrami asror topmadim.

Jonimdin o‘zga jonni dilafkor ko‘rmadim,

Ko‘nglum kibi ko‘ngulni giriftor topmadim.

Usruk ko‘ziga toki ko‘ngul bo‘ldi muftalo,

Hargiz bu telbani yana hushor topmadim.

Nochor furqati bila xo‘y etmisham, netay,

Chun vaslig‘a o‘zumni sazovor topmadim.

Bore boray eshigiga bu navbat, ey ko‘ngul,

Nechaki borib eshigiga bor topmadim.

Bobur, o‘zungni o‘rgatako‘r yorsizki, men

Istab jahonni muncha qilib yor topmadim.

Tarixiy ma‘lumotlarga ko‘ra Bobur tiriklik paytida ikkita devon tuzgan. Ularning birinchisida Movarounnahr va Afg‘onistonda, ikkinchisiga Hindistonda yozgan she‘rlarini kiritgan. Bu haqda “Boburnoma”ning 925 hijriy, 1519 milodiy voqealari bayonida shunday deyiladi: “Hofiz Mir kotibning og‘a-inisi Samarqandtin kelib erdi, bu fursatta Samarqandg‘a ruxsat berib, Po‘lod Sultong‘a devonimni

³¹ Nizomiddinov N.G’ Buyuk boburiylar tarixi T.:2012 32d

yibordim”. Bobur devoni Sharq mumtoz lirik janrlardagi asarlar majmuasidan iborat to‘plam. Hozirgacha dunyo qo‘lyozma fondlari va kutubxonalarida Bobur devonining 9 ta qo‘lyozma nusxalari aniqlangan. Hindiston milliy kutubxonasida saqlanyotgan notugal, lekin shoir ijodiy merosini aniqlashda muhim bo‘lgan bu qo‘lyozma chiroyli ta’liq xati bilan ko‘chirilgan. Sahifalarida yuqori darajada bezaklar berilgan. Unda “Risolai Volidiya”, 2 ta masnaviy, 24 ta ruboiy, 2 ta g‘azal, 3 ta qit‘a va “Aruz” risolasidan parcha o‘rin olgan. 20a varaq hoshiyasida podshohning evarasi Shohjahon tomonidan tasdiqlangan Boburning asl dastxati mavjud. Shunga ko‘ra manba shoir vafotiga qadar o‘zi tomonidan tuzdirilgan deb hisoblanadi. Bundan tashqari Al-abd Mumahammad Boqiy tomonidan nasta‘liq xatida ko‘chirilgan “Devoni turkiy Bobur podshoh” Parij Milliy kutubxonasida, kotibi va ko‘chirilgan sanasi noma‘lum “Devoni Bobur chig‘atoyi” Istanbul universiteti kutubxonasida, “Devoni Sultonul-a‘zam Bobur Mirzo” Istanbuldagi To‘pqori saroyidagi Ravon kutubxonasida, “Devoni Mirzo Bobur” Istanbul shahar kutubxonasida, “Devoni Bobur podshoh”ning ikkita nusxasi Hindistonning Haydarobod shahrida joylashgan Salorjang muzeyida 4,18 raqamlari bilan joylashtirilgan. Mazkur muzeydagi birinchi devonning ko‘chirilgan sanasi va kotibi noma‘lum 18-raqam bilan ro‘yxatga olingan devon esa 1774 yilda Ali Kotibiy tomonidan ko‘chirilgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning tashabbusi bilan boy tarixiy merosimiz, ulug‘ ajdodlarimiz hayoti va faoliyatini teran o‘rganishga e‘tibor va qiziqish kuchayib borayotgan shu kunlarda ushbu asarning oradan yigirma ikki yil o‘tib “Ma‘naviyat” nashriyoti tomonidan ikkinchi nashri amalga oshirilgani alohida e‘tiborga loyiqdir. Tarix haqiqatini avlodlar ongiga singdirishning eng ta‘sirchan usuli uni badiiy asarlar tiliga ko‘chirmoqdir. Zero, chinakam badiiyat namunasi o‘tmish voqeligini o‘quvchining nainki ongiga olib kiradi, balki bir vaqtning o‘zida qalbining tub-tubiga joylaydi. Dunyoda bizning xalqimiz darajasida muazzam tarixga, jahon tamadduniga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk mutafakkirlarga boy millatlar ko‘p emas. Binobarin, shonli tariximizni, benazir ajdodlarimizning ibratga loyiq hayot yo‘lini badiiy asarlar orqali avlodlar ma‘naviy mulkiga aylantirish yozuvchi va shoirlarimiz oldida turgan dolzarb vazifalardandir.

Xulosa qilib aytganda, Bobur va uning ajdodlari bilan bog‘liq hali ochilmay qolayotgan masalalar, ularga tegishli tarixiy dalillar oz emas. Boburiylarning moddiy merosi sanalgan “Bobur devonining” esa qaytarilgani xalqimiz uchun ajoyib sovg‘a bo‘ldi. Boburning avlodlariga qoldirgan boy va bebaho merosi Markaziy Osiyo, hind, afg‘on xalqlari o‘rtasidagi uzviy halqa bo‘lib keldi va bundan keyin ham shunday bo‘lib qoladi. Xalqlar o‘rtasidagi ma‘naviy-ma‘rifiy, ilm-fan sohasidagi yaqinlik buyuk ajdodlar qurdirgan imoratlarda ham o‘z aksini topgan. Xususan, Dehlidagi Humoyun maqbarasi, “Qizil qal’a”³², “Ko‘hna qal’a”, Agradagi “Toj Mahal” va

³² R.Sharma. Boburiylar saltanati (Ingliz tilidan G‘.Sotimov tar.). -T.: 1999. \

Akbarshoh maqbarasi kabi majmualar Hindiston va O‘zbekiston umumiy tarixi, madaniy an‘analari haqida so‘zlaydi. Qayd etish darkor, zamonaviy Pokiston hududida ham Boburiylar tomonidan qurilgan 10 dan ortiq mashhur inshoot saqlanib qolgan. Jumladan, Shohjahon davrida qurilgan Akbar saroyi, Avrangzeb hukmronligi davrida Lahorda qad ko‘targan Badshoxi Masjidi boburiylar salohiyatidan darak beradi

Alisher Navoiy hayoti davomida davlat arbobi bo‘lishi bilan bir qatorda yondashuv haqida 30 ta asar yozgan. Navoiy Eron adabiyotidan ta’sirlanib, adabiyot va tilga oid aksariyat asarlarida ishqiy hikoyalar yozgan va biz payg‘ambarlar tarixi deb atashimiz mumkin bo‘lgan payg‘ambarlar tarixiga, vazirlik davridagi Eron sivilizatsiyasi tarixiga oid asarlarini yozgan. Navoiyga nisbat berilgan ayrim asarlar bugungi kungacha yetib kelmaganmi, u turli mavzularda asarlar yozganmi, buni bilmaymiz. Bugungi kunda uning adabiyot va tilga oid asarlari haqida izlanishlar olib borilgan bo‘lsa-da, Navoiyning tarixiy shaxsi bo‘sh qolgan. Umid qilamizki, muttasil davlat ishlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan Navoiyning tarixiy asarlari ham davr tuzilishi haqida bizga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishda muhim va bu jihat tezroq tadqiqotga tortiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nizomiddinov N.G’ Buyuk boburiylar tarixi T.:2012 32d
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. Shams porso tarjimasi. T.: 2015. B.123
3. A.Navoiy. Nazm ul –javohir Toshkent. 2014.
4. S.Hasanov. Boburning «Risolayi aruz» asari. -T.:1986;
5. Xayriddin Sulton. Boburiynoma. -T.:1996;
6. G‘aybulloh as-Salom, N.Otajon. Jahongashta «Boburnoma». — T.:1996;
7. U.Erskin. Hindistonda Bobur davlati (Ingliz tilidan G‘.Sotimov tar.). — T.: 1997:
8. R.Sharma. Boburiylar saltanati (Ingliz tilidan G‘.Sotimov tar.). -T.: 1999. \

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРАГМАТИКИ

Исаматдинова Машхура Икромжон кизи

Базовый докторант, Наманганский государственный университет

mashxuraxakimova02@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена историческим, философским и научным основаниям становления прагматики как самостоятельного направления лингвистики. Раскрываются ключевые этапы её развития, начиная от античной философии до современных когнитивных и прикладных направлений. Особое внимание уделяется теориям речевых актов, кооперативному принципу и прагматической компетенции в обучении иностранным языкам. Показана роль прагматики как междисциплинарной науки в современной лингвистике и образовании.

Ключевые слова: прагматика, речевые акты, контекст, коммуникация, когнитивная лингвистика, языковая деятельность, прагматическая компетенция.

ORIGINS AND EVOLUTION OF PRAGMATICS

Abstract: The article is devoted to the historical, philosophical, and scientific foundations of the emergence of pragmatics as an independent branch of linguistics. It reveals the key stages of its development, from ancient philosophy to modern cognitive and applied approaches. Special attention is given to speech act theory, the cooperative principle, and pragmatic competence in foreign language teaching. The role of pragmatics as an interdisciplinary science in modern linguistics and education is highlighted.

Keywords: pragmatics, speech acts, context, communication, cognitive linguistics, language activity, pragmatic competence.

Введение

Современная лингвистика всё чаще обращается к изучению языка как инструмента взаимодействия, а не только как системы. В этом контексте прагматика занимает особое место — она исследует, как язык используется в реальных коммуникативных ситуациях, какие цели преследуют говорящие и как смысл высказывания зависит от контекста. В отличие от семантики, изучающей значение языковых единиц вне контекста, прагматика сосредоточена на том, как это значение меняется в зависимости от коммуникативной ситуации, интенции говорящего и знаний собеседников.

Возникновение и развитие прагматики стали следствием перехода от формального подхода в лингвистике к функциональному и коммуникативному анализу речи.

Хотя как отдельная область лингвистики прагматика сложилась во второй половине XX века, её истоки уходят в философию античности. Платон в диалогах поднимал вопрос о сущности языка и его связи с мыслью и истиной. Аристотель в «Риторике» и «Поэтике» анализировал коммуникативные намерения, эмоциональное воздействие и контекст речи. В Средние века схоласты, такие как Петр Абеляр, рассматривали проблему референции — соотношения слова и объекта, а также вопрос понимания намерений говорящего. Эти идеи предвосхищали будущую дискуссию об иллокутивной силе высказывания.

На рубеже XIX–XX вв. Философия языка (в особенности аналитическая традиция) заложила прямые основания прагматики. Три ключевые фигуры этого периода: Чарльз С. Пирс — предложил разделение семиотики на три уровня: синтаксис, семантика и прагматика, где последний охватывает взаимоотношения между знаками и их пользователями. Чарльз Моррис — первым системно сформулировал понятие прагматики в 1938 году, определив её как науку о «отношениях знаков к интерпретаторам». Людвиг Витгенштейн — в поздней философии («Философские исследования», 1953) считал язык формой деятельности и ввёл понятие языковых игр, подчеркивая значение контекста и правил коммуникации. Эти философские идеи создали фундамент для развития лингвистической прагматики как науки. Официальное становление прагматики как отдельного научного направления произошло в 1950–1960-х годах. В этот период философы и лингвисты начали анализировать язык как действие, а не только как описание мира.

Значительный вклад в становление прагматической теории внёс Джон Л. Остин, который в своих лекциях *How to Do Things with Words* (1962) впервые ввёл понятие речевого акта как центрального элемента коммуникации. Он предложил трёхуровневую модель речевого действия, в которой выделяются: локутативный акт, то есть само произнесение высказывания с его фонетической, грамматической и семантической структурой; иллокутивный акт, отражающий намерение говорящего — например, просьбу, приказ, обещание или вопрос; и, наконец, перлокутивный акт, связанный с воздействием на адресата — убеждение, внушение, страх или мотивация к действию. Эта классификация положила основу для дальнейших исследований коммуникативных намерений и последствий высказываний, что стало поворотным моментом в развитии прагматики как дисциплины. Остин утверждал: «Сказать что-либо — значит сделать что-либо». Джон Серль,

ученик Остина, уточнил классификацию речевых актов: репрезентативы (утверждение, описание), директивы (приказ, просьба), комиссивы (обещание, угроза), экспрессивы (поздравление, сожаление), декларативы (назначение, увольнение). Он также ввёл понятие фелицитности — условий, при которых речевой акт считается успешным.

Герберт Пол Грайс предложил кооперативный принцип, согласно которому успешное общение основывается на соблюдении ряда коммуникативных максим. Так, максима качества требует говорить только то, что соответствует истине: например, учитель, объясняя грамматическое правило, не вводит учеников в заблуждение, а предоставляет достоверную информацию. Максима количества подразумевает необходимую степень информативности — например, отвечая на вопрос, ученик сообщает ровно столько, сколько требуется, не уходя в излишние детали. Максима отношения предполагает уместность высказывания: если на уроке обсуждается тема «Путешествия», ученик не начинает рассказывать о кулинарии. Наконец, максима способа требует ясности и логичности: ученик формулирует ответ понятно, избегая двусмысленностей и речевых помех. Именно Грайс ввёл термин имплицатура — скрытое, но предполагаемое значение, возникающее в результате нарушения этих максим.

Стивен Лич развил идею вежливости в коммуникации, введя концепции позитивного и негативного «лица» (face). Он считал, что речевые стратегии направлены на сохранение «лица» собеседника и избежание угрозы ему (face-threatening acts). Эти теории легли в основу классической прагматики, изучающей язык как средство действия, взаимодействия и стратегической коммуникации.

Междисциплинарное развитие прагматики наблюдается в конце XX — начале XXI века. Начиная с 1980-х годов, прагматика расширяет свои горизонты, выходя за рамки философского и лингвистического анализа. Она активно взаимодействует с психолингвистикой (процессы понимания и интерпретации высказываний), социолингвистикой (влияние социальной среды на речевое поведение), когнитивной наукой (ментальные механизмы коммуникации), культурологией (влияние культурных норм на речь).

Когнитивная прагматика получила значительное развитие благодаря Теории релевантности (Relevance Theory), разработанной Дэном Спербером и Дирком Уилсоном. Это направление когнитивной прагматики утверждает, что интерпретация высказывания основывается на принципе релевантности — стремлении адресата извлечь максимальную информацию при минимальных когнитивных усилиях.

Интеркультурная прагматика развивается на стыке лингвистики и межкультурной коммуникации. Исследует, как различия в нормативных ожиданиях и ритуалах общения (например, просьбы, извинения, комплименты) влияют на интерпретацию речи в разных языках и культурах.

Дискурсивная прагматика фокусируется на естественном использовании языка в разных типах дискурса: политическом, медиадискурсе, академическом, педагогическом и т. д. Анализируется не только содержание речи, но и позиционирование участников, речевые роли, стратегии убеждения.

Прагматика всё шире применяется в практических сферах — от образования до цифровых коммуникаций. Прагматическая компетенция в обучении иностранным языкам является неотъемлемой частью коммуникативной компетенции. В иноязычном образовании большое значение приобрела идея прагматической компетенции — способности использовать и интерпретировать язык в соответствии с социокультурными нормами.

Для успешного овладения иностранным языком учащимся необходимы не только грамматические и лексические знания, но и прагматические умения, позволяющие адекватно использовать язык в различных ситуациях общения. Например, важно понимать различие между прямыми и непрямыми речевыми актами: высказывание вроде «Ты не мог бы закрыть окно?» должно интерпретироваться как вежливая просьба, а не как вопрос о возможности. Кроме того, учащиеся должны овладевать вежливыми стратегиями общения, такими как смягчение высказываний, извинения или корректные формы отказа, которые помогают избежать коммуникативных сбоев и сохранить доброжелательный тон. Не менее значимым аспектом является речевая адаптация в зависимости от социального статуса и роли собеседника: стиль общения с учителем, сверстником или незнакомым человеком требует различного уровня формальности и коммуникативной гибкости. Если ученик знает грамматику, но не владеет прагматическими правилами — это может привести к коммуникативным сбоям, недопониманию и даже обидам.

Современные формы общения — мессенджеры, социальные сети, видеоплатформы — предъявляют новые требования к прагматике. Исследуется, как пользователи интерпретируют короткие тексты, эмодзи, мемы, репосты, а также как функционируют речевые акты в онлайн-общении. Особое внимание уделяется прагматике в условиях ограниченного контекста, когда недоразумения возникают чаще. Современная прагматика выходит за пределы вербального языка и включает в анализ жесты, мимику, интонацию, паузы. Невербальные элементы часто играют решающую роль в интерпретации намерений. Всё чаще исследуются прагматические функции эмоций, особенно в межличностной коммуникации.

Прагматика активно развивается в ряде направлений, отражающих её междисциплинарный и прикладной потенциал. Одной из актуальных областей является изучение прагматической компетенции у билингвов и изучающих иностранные языки, что способствует более глубокому пониманию механизмов межкультурной коммуникации. Наряду с этим, важное место занимает прагматический анализ политического и судебного дискурса, позволяющий выявить стратегические речевые приёмы убеждения, манипуляции и легитимации власти. В условиях цифровой эпохи большое внимание уделяется автоматизации распознавания прагматических признаков в системах искусственного интеллекта и чат-ботах, что повышает эффективность человеко-машинного взаимодействия. Кроме того, активно развиваются эмпирические методы, включая корпусную прагматику и экспериментальные исследования, которые обеспечивают количественную проверку гипотез о языке в употреблении. Также растёт интерес к педагогической прагматике — обучению не только структурам языка, но и нормам речевого поведения.

Выводы

Прагматика как наука прошла путь от философских размышлений до сложной междисциплинарной области, включающей в себя когнитивные, социальные и культурные аспекты языка. На всех этапах — от теорий речевых актов до цифровой прагматики — сохраняется ключевая идея: язык — это действие, направленное на достижение целей и взаимодействие с другими. Понимание прагматики особенно важно в эпоху глобализации и цифровой коммуникации, когда эффективное и этичное взаимодействие требует не только знания грамматики, но и глубокого учета социокультурного и прагматического контекста.

Список литературы:

1. Остин Дж. Л. Как совершать действия с помощью слов. — М.: Прогресс, 1986.
2. Серль Дж. Речевые акты. — М.: Прогресс, 1985.
3. Грайс Г. Логика и разговор // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. — М.: Прогресс, 1985.
4. Лич С. Принципы прагматики. — М.: КомКнига, 2007.
5. Моррис Ч. Основания теории знаков // Семиотика. — М.: Рефл-бук, 2001.
6. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. — М.: Мысль, 1983.
7. Витгенштейн Л. Философские исследования. — М.: Гнозис, 1994.

8. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. — Oxford: Blackwell, 1995.
9. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure // Applied Linguistics. — 1983.
10. Kasper G., Blum-Kulka S. Interlanguage Pragmatics. — Oxford: OUP, 1993.

O'SMIRLAR HUQUQLARI: MUAMMO, HIMOYA VA ISTIQBOLLAR

Ochilov Asliddin Akramovich

Toshkent davlat yuridik universitetining Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar huquqlari, ularning xalqaro va milliy huquqiy himoyasi, ta'lim, sog'liqni saqlash, oilaviy muomala, jinoyatga aloqadorlik, ijtimoiy himoya va qatnashuv huquqlari yoritilgan. O'zbekiston Respublikasidagi amaldagi qonunchilik holati xalqaro standartlar bilan qiyoslanadi, muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются права подростков, их правовая защита на международном и национальном уровнях, а также право на образование, здоровье, семейные отношения, участие в социальной жизни и правонарушения среди несовершеннолетних. Приведено сравнение законодательства Республики Узбекистан с международными стандартами, указаны проблемы и пути их решения.

Abstract: This article discusses the rights of teenagers, their legal protection on both international and national levels, including their rights to education, health, family life, social participation, and juvenile justice. The legislation of the Republic of Uzbekistan is compared with international standards, with an analysis of problems and proposed solutions.

Kalit so'zlar: O'smirlar, huquq, himoya, ta'lim, sog'liqni saqlash, jinoyat, O'zbekiston, BMT, Konvensiya, oilaviy huquq.

KIRISH

O'smirlik – bu inson hayotidagi o'tish davri bo'lib, jismoniy, ruhiy, ijtimoiy shakllanish bosqichidir. Aynan shu bosqichda o'smirlarning huquqlari eng ko'p e'tiborga muhtoj bo'ladi. O'smirlar nafaqat jamiyatning eng nozik va himoyaga muhtoj qatlamlaridan biri, balki uning kelajagidir. Shu bois, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, himoya qilish – har qanday davlatning ustuvor vazifalaridan biridir.

Bugungi kunda o'smirlar huquqlarini xalqaro miqyosda himoya qilishning asosiy hujjati bu – BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasidir (1989 yil). Ushbu konvensiyaga O'zbekiston Respublikasi 1994 yilda qo'shilgan¹. Konvensiyaga muvofiq, 18 yoshga to'lmagan har bir inson bola hisoblanadi va ularning huquqlari alohida tartibda himoya qilinadi. Shuningdek, BMTning boshqa rezolyutsiyalari, YeXHT, YUNISEF, YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlarning

tavsiyalari, xalqaro sud amaliyoti o‘smirlar huquqlarini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi².

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 43-moddasida “Davlat ona va bolani, oilani qo‘llab-quvvatlaydi” deb qayd etilgan. 2023-yil 30-aprelda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada bola huquqlari bo‘yicha alohida modda (66-modda) kiritilib, bolaning sog‘lig‘i, ta‘lim olishi, xavfsiz hayot kechirishi va oilada yashash huquqlari mustahkamlandi³.

O‘zbekiston Respublikasining "Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni (2008) va “Voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha komissiyalar to‘g‘risida”gi nizomi, Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligining nizomlari hamda jinoyat va fuqarolik kodekslarida o‘smirlar huquqlarining alohida tartibda ko‘rsatilgani ko‘rinadi⁴.

Ta‘lim olish huquqi bola va o‘smirlarning asosiy huquqlaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasida 12 yillik majburiy bepul ta‘lim joriy etilgan. Statistika agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 6 yoshdan 17 yoshgacha bo‘lgan o‘quvchilarning maktabga qamrovi 97 foizni tashkil qilmoqda⁵. Bu yaxshi ko‘rsatkich bo‘lsa-da, qishloq hududlarida va kam ta‘minlangan oilalarda ta‘limga to‘liq qamrov hali ham muammo bo‘lib qolmoqda.

Shuningdek, o‘smirlarning ixtisoslashgan ta‘lim muassasalariga kirishdagi teng imkoniyatlar, nogironligi bor o‘smirlar uchun inklyuziv ta‘lim muhitini yaratish, zamonaviy o‘quv dasturlari bilan ta‘minlash masalalari dolzarbdir.

Yosh organizm ko‘p jihatdan nozik bo‘lgani uchun o‘smirlarning sog‘lig‘i alohida e‘tiborni talab etadi. O‘zbekiston Sog‘liqni saqlash vazirligining 2023-yilgi hisobotiga ko‘ra, 10-17 yoshdagi bolalar orasida eng ko‘p uchraydigan kasalliklar – nafas olish yo‘llari, yurak-qon tomir va ruhiy salomatlik bilan bog‘liq muammolardir⁶.

Yoshlar orasida ruhiy tushkunlik, stress, o‘z joniga qasd qilish holatlari ham kuzatilmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining (JSST) ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha har yili 15-19 yosh oralig‘idagi 46 ming kishi o‘z joniga qasd qilmoqda⁷. Bunday holatlarning oldini olishda psixologik xizmatlarning mavjudligi, oila va maktabning hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

O‘smirlar oilada sevgiga, hurmatga, psixologik qo‘llab-quvvatlashga muhtojdir. Afsuski, ayrim holatlarda oila a‘zolari tomonidan bolalarning huquqlari buzilishi, jismoniy va ruhiy zo‘ravonlik hollari uchrab turadi. 2023-yilda bolalar ombudsmanining ma‘lumotiga ko‘ra, 11 000 dan ortiq bola oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan⁸.

Oilada o‘smirning shaxs sifatida shakllanishi va huquqlarining himoyalaniishi davlat tomonidan monitoring qilinishi lozim. Shu nuqtai nazardan "Oiladagi zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida"gi qonunning 2023-yilda kuchga kirgani muhim qadam bo‘ldi.

O‘smirlarning jinoyatga jalb etilishi yoki jinoyat sodir etishi masalasi ko‘p hollarda ijtimoiy, iqtisodiy va oilaviy omillarga borib taqaladi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga muvofiq, 14 yoshdan boshlab ayrim jinoyatlar uchun javobgarlik boshlanadi (o‘g‘rilik, bosqinchilik, qotillik). Ammo 2021-yildan boshlab voyaga yetmaganlar uchun alohida yengilliklar kiritilgan bo‘lib, ularga nisbatan jazoni yengillashtirish, sudda pedagog ishtirokida qaror qabul qilish kabi choralarga urg‘u berilgan.

Voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha sudlar va komissiyalar faoliyatining kuchaytirilishi, prevensiya choralarining kengaytirilishi bu borada ijobiy samara bermoqda.

O‘smirlar o‘z jamiyatining faol a‘zosi sifatida qaror qabul qilishda, o‘z fikrini bildirishda ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bu borada Yoshlar ittifoqi, Barkamol avlod markazlari, Yoshlar ishlari agentligi kabi tuzilmalar ularni qo‘llab-quvvatlashga intilmoqda. Ammo ishtirok imkoniyatlarini yanada oshirish uchun yoshlar parlamenti, yoshlar ombudsmani instituti kabi mexanizmlarni mustahkamlash lozim.

Xulosa

O‘smirlar huquqlari – bu nafaqat qonunchilik masalasi, balki jamiyatning axloqiy darajasi, ijtimoiy adolatga bo‘lgan munosabati hamdir. O‘zbekiston bu borada muhim qadamlarni bosib o‘tayotgan bo‘lsa-da, hali qilinadigan ishlar talaygina. Huquqiy savodxonlikni oshirish, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va maktab o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ruhiy salomatlik bo‘yicha keng qamrovli chora-tadbirlar o‘smirlarning huquqlarini to‘laqonli ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. BMT Konvensiyasi o bolalar huquqlari to‘g‘risida (1989), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
2. UNICEF Uzbekistan, Annual Report 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri).
4. O‘zbekiston Respublikasining "Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni, 2008-yil 7-yanvar.
5. Statistika agentligi ma’lumotnomasi, 2024-yil yanvar.
6. Sog‘liqni saqlash vazirligi hisobotlari, 2023-yil.
7. World Health Organization. "Adolescent mental health", 2021: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>
8. Bola huquqlari bo‘yicha vakil (ombudsman) hisobotlari, 2023.
9. O‘zbekiston Jinoyat kodeksi, 1994-yil (oxirgi o‘zgartirishlar bilan).
10. YUNESKO, "Youth and Civic Participation", 2022.

YOSHLAR MUTAXASSISLAR MA’NAVIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna

Mustaqil izlanuvchi, Farg‘ona

XX asr o‘rtalariga kelib rivojlangan mamlakatlar o‘z mustamlakalarini yanada o‘zlariga tobe qilish va ularni soni hamda hududini kengaytirish uchun ularga nisbatan ma’naviy va mafkuraviy tahdid o‘tkazib, qon to‘kmasdan o‘zlariga qaram mamlakatlarga aylantirish yo‘lini tuta boshladi. Ko‘plab mustamlaka mamlakatlar o‘tgan asrda bu g‘oya qurboniga aylandilar va bu kurash hozirda ham davom etmoqda. Yosh avlod ongi va shuurini egallash bu kabi g‘oya tarafdorlarining asosiy maqsadiga aylangani endi xammaga ayon. Savol tug‘iladi: Nega aynan yoshlar? Javob oddiy: chunki aynan ular vatan kelajagi, millatning ertangi kuni, taraqqiyotini xarakatlantiruvchi kuchdir.

Bugun dunyoning qator davlatlarida jumladan O‘zbekistonda ham tashqi g‘arazli kuchlar tomonidan yosh avlod ongi va tafakkuriga bosim, tazyiq, tahdid tobora kuchayib borayotganligini bizni sergak tortishga undamoqda. Jamiyatda so‘z erkinligining berilishi va uni ta‘minlanishi niqobi ostida turli ig‘vo va bo‘xton tarqatishga urinayotgan blogerlar borligi yana ham achinarlidir. Bugungi kunga kelib milliy axloq-odob, ko‘nikma, strategik ideallarga mutlaqo yot bo‘lgan va har kuni muvaffaqiyatli ravishda targ‘ib qilinayotgan «bozor ma‘rifati», «yangicha turmush tarzi», afsuski, turli vositalar orqali odamlar ayniqsa yosh avlod ongiga singdirilmoqda. Bu esa yosh avlod ongida globallashuvni boshidan kechirayotgan butun dunyoni va mamlakat xamda jamiyat xayotini yengil-yelpi qarashlar tizimi deb xulosa chiqarishlariga ham sabab bo‘lib qolmoqda. Bu jarayonda milliy televideniylar orqali efirga uzatilayotgan ayrim seriallar ham o‘z qo‘shirnoq ichida o‘z ulushini qo‘shmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bunga misol sifatida milliy urf-odat, udum-an‘ana va qadriyatlarimizni unutib g‘arbga xos bo‘lgan mentalitetni namoyish etayotgan turli axborot oqimlarini aytishimiz mumkin. Tabiiyki savol paydo bo‘ladi: globallashuv nima o‘zi? Birinchi prezidentimiz ta‘biri bilan aytganda, “Globallashuv - bu avvalo hayot sur‘atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir”.³³ Ta‘rifdan anglash mukinki bugun globallashuv jarayonlari sharoitida u yoki bu mamlakatning milliy manfaatlariga qarshi qaratilgan tahdidlar orasida g‘araz niyatli kuchlar tomonidan axborot xurujlari tizimini rivojlantirishga jiddiy e‘tibor qaratilayotgani ularning yoshlar ongiga ta‘sir etish kuchining yuqoriligi va tezligi bilan izohlasa bo‘ladi. Xuddi ana shunday sabablar tufayli ayni paytga kelib

³³ И.А. Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” 2010-йил. 111-бет.

O‘zbekistonda globallashuvning salbiy ta’sirlarini oldini olish va yoshlar ma’naviyatini ko‘tarish muhim vazifalardan biriga aylangan.

Ta’kidlash joizki axborot olamidagi ustunlik ko‘p narsani hal etadigan bugungi vaziyatda buning uchun mustaqil ong va mustaqil fikrga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalash masalasi nafaqat ma’naviy, kerak bo‘lsa, muhim siyosiy ahamiyat kasb etmoqda. Bu o‘ta muhim vazifani amalga oshirishda ta’lim-tarbiya tizimida ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-mafkuraviy masalalar bilan shug‘ullanadigan idoralar, davlat va nodavlat tashkilotlar, siyosiy partiyalar, o‘z xissasini qo‘shishi tabiiy, albatta. Lekin bu borada ommaviy axborot vositalari hamda yoshlarni katta qismini birlashtirgan O‘zbekiston “Yoshlar ittifoqi”ning o‘rni va ta’sir kuchi beqiyosligini hayot o‘zi isbotlayapti. Shu o‘rinda muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoevning tashabbuslari bilan 2017 yilning 30 iyun sanasida tashkil etilgan O‘zbekiston “Yoshlar ittifoqi”ning mamlakat yoshlarini turli sohalarda o‘z bilim va iste’dodlarni ko‘rsatish uchun imkoniyatlar yaratib berayotganligi, ularni qo‘llab-quvvatlash bilan birga hayotda o‘z o‘rnini topishga sharoit yaratayotganligi globallashuv sharoitida yoshlar kelajagiga berilayotgan katta e’tiborning namunasi desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

So‘nggi tadqiqodlar shuni ko‘rsatadiki, ta’kidlash yo‘li bilan aholini shu jumladan yoshlar ongi, dunyoqarashini o‘zgartirib bo‘lmaydi. Har qanday sharoitda yoshlarni ijtimoiy-siyosiy faoliyatini aniq maqsadlarga yo‘naltirish uchun axborot va axborot jarayonlarini avvalo davlat va jamiyat manfaatlari bilan bog‘lash zarurdir. Ana shundagina globallashuvning salbiy unsurlarini chetlab o‘tish mumkin bo‘ladi.

O‘zbekiston “Yoshlar ittifoqi” faollarining fikricha globallashuv jarayonlarida axborot xurujlariga qarshi kurashish uchun fuqarolarimiz, ayniqsa yoshlarimizda quyidagi jihatlarni shakllantirishimiz muhim ahamiyat kasb etadi: Fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, o‘z pozitsiyasini asoslab berish, shaxsning siyosiy va ma’naviy jihatdan yetuklikka intilishi, informatsion bilimlarning yuqori bo‘lishi, ijtimoiy tarmoqdan olinayotgan axborotlarni taxlil qila olish, kompyuter ahloqi va odobining shakllanganligi, yuqori darajadagi ijtimoiy mas’uliyat, loqayd, beparvo bo‘lmaslik kabilardir. “Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig‘iz, shu qadar tezkorki, endi ilgarigidek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo‘q, deb beparvo qarab bo‘lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas”¹

Shu o‘rinda Mahatma Gandining quyidagi so‘zlarini eslab o‘tmoqchimiz, - “Men uyimning darvoza va eshiklarini doim mahkam berkitib o‘tira olmayman, chunki uyimga toza havo kirib turishi kerak. Shu bilan birga ochilgan eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo‘lib uyimni ag‘dar-to‘ntar qilib tashlashi,

¹ Каримов И. “Юксак маънавият-енгилмас куч” Т.; “Маънавият”, 2008, 112-бет

o‘zimni esa yiqitib yuborishini ham istamayman”.³⁴ Bundan anglashiladigan fikr shuki endi yoshlarni uni qilma, buni bajarma deb ularning faoliyat maydonini cheklab qo‘yib bo‘lmaydi. Buning uchun nima qilish zarur. Birinchi navbatda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy xolatlar va ular keltirib chiqaradigan oqibatlar xaqida yoshlarga o‘z vaqtida o‘rinli maslahatlar berib borish, mavjud xolatlarni taxlil qila olish ko‘nikmasini shakllantirishga ko‘maklashish va yana bir muhim jixat o‘zimiz ularga bergan o‘gitlarimizga amal qilgan xolda namuna ko‘rsatish yaxshi samara beradi. Shu bilan birga maslahatlarga quloq osmaslik qanday oqibatlarga olib kelganligini turli ma‘naviy ma‘rifiy videorolik va ko‘rsatuvlar misolida isbot etib berish zarurdir. Zero xalqimizda “odobni odobsizdan o‘rgan” degan naql bo‘lib, ushbu naqlga amal qilib yashash ham yaxshi samara berishi turgan gap.

Shu bilar birga ularning yoshlar xususan talabalar ijtimoiy faolligini oshirishi ham turli muammolarga yechim bo‘la oladi. Jumladan globallashuvning salbiy muammolarini bartaraf etilishiga shaxs ijtimoiy faolligining ko‘rsatkichining oshishi faol hayotiy va fuqaro nuqtai nazari; ta‘lim muassasasining jamoat ishlarida, jamoada, talabalar o‘z-o‘zini boshqaruvida faol ishtiroki; tashkilotchilik va kommunikativ qobiliyatlari xizmat qilishi mumkin³⁵

Xulosa sifatida aytish mumkinki fuqarolarmizda, ayniqsa yoshlarda ishonch va e‘tiqod uyg‘unligini vujudga keltirish ham axborot xurujlaridan himoyalanişning eng muhim omillaridan biridir. Har qanday mazmundagi axborotning chinligi yoki yolg‘onligiga ishonish ham insondan intellektual salohiyatni va madaniyatni talab qiladi. Shubhasiz, zamonaviy fan asoslarini chuqur va puxta egallagan bilimdon yoshlar aniq dalillarga asoslanmagan, isbot va dalilsiz uydirmalarga, tuxmat va bo‘xtonlarga o‘z vaqtida keskin zarba bera oladilar hamda o‘zlarining mamlakat hayotiga xar doim daxldor ekanliklarini his qilib yashaydilar.

Foydalanilgan manbalar ro‘yhati:

1. Каримов.И.А “Юксак маънавият – енгилмас куч” 2010-йил. 111,112-бетлар.
2. В.М. Каримова “Ижтимоий психология” 2012-йил. 135-бет.
3. Нодиржон Холмирзаев Талаба-ёшлар ижтимоий фаоллигини оширишнинг ижтимоий фалсафий омиллари. НамДУ Илмий ахборотномаси журнаלי, 2019 йил 6 сон; Б-250-254 Электрон ресурс: <https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?article=1543&context=namdu>

³⁴ В.М. Каримова “Ижтимоий психология” 2012-йил. 135-бет.

³⁵ Нодиржон Холмирзаев Талаба-ёшлар ижтимоий фаоллигини оширишнинг ижтимоий фалсафий омиллари. НамДУ Илмий ахборотномаси журнаלי, 2019 йил 6 сон; Б-254

YIRIK TRANSPORT LOYIHALARINING BANDLIKKA VA IJTIMOYIY FAROVONLIKKA TA’SIRI

Baltabaev Bahodir Elibaevich

Bank-Moliya Akademiyasi magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada yirik transport infratuzilmasi loyihalarining jamiyat hayotiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Xususan, bunday loyihalar qanday qilib yangi ish o‘rinlarini yaratishi, odamlarning ishga va boshqa xizmatlarga oson yetib borishini ta’minlashi tahlil qilinadi. Shuningdek, transport imkoniyatlarining kengayishi aholining yashash sharoitlarini yaxshilashi, hududlar o‘rtasidagi farqni kamaytirishi va ijtimoiy tenglikka hissa qo‘shishi haqida so‘z yuritiladi. Maqolada yirik loyihalarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlik va farovonlikka qo‘shgan hissasi misollar bilan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: transport adolati, yirik infratuzilma loyihalari, bandlik, ijtimoiy farovonlik, kirish imkoniyati, adolatli transport, hududiy rivojlanish, iqtisodiy inklyuziya.

KIRISH

Bugungi globallashuv va iqtisodiy raqobat sharoitida transport infratuzilmasining rivojlanishi har bir davlat uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yirik transport loyihalari nafaqat hududlararo aloqalarni kuchaytirish, balki aholi bandligini oshirish va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan so‘nggi yillarda yurtimizda keng ko‘lamli avtomobil yo‘llari, temiryo‘l tarmoqlari, metropolitenlar va logistika markazlari kabi yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda. Ushbu loyihalar mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirish bilan bir qatorda, aholining turmush darajasini yuksaltirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va hududiy tenglikni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolada O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan yirik transport loyihalarining bandlik darajasiga va ijtimoiy farovonlikka ko‘rsatayotgan real ta’siri tahlil qilinadi. Shu bilan birga, mavjud muammolar va istiqboldagi imkoniyatlar ham ko‘rib chiqiladi.

Transport infratuzilmasi har qanday mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Ayniqsa, zamonaviy va samarali transport tarmoqlari milliy bozorni ichki va tashqi bozorlarga bog‘laydi, ishlab chiqarish salohiyatini oshiradi, aholi harakatchanligini ta’minlaydi va eng muhimi — yangi ish o‘rinlari yaratish hamda ijtimoiy farovonlikni yaxshilashga xizmat qiladi. Yirik transport loyihalari iqtisodiy samaradorlikdan tashqari, uzoq muddatli ijtimoiy

foydani ham yuzaga chiqaradi. Ular nafaqat iqtisodiy markazlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi, balki chekka va kam rivojlangan hududlarni ham iqtisodiy muomalaga jalb etadi. Shu bilan birga, ularning amalga oshirilishi vaqtida minglab odamlar uchun bandlik yaratiladi, loyiha ishga tushganidan keyin esa xizmat ko'rsatish, texnik ta'minot, logistika kabi yo'nalishlarda barqaror ish o'rinlari shakllanadi.[1]

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan buyon transport infratuzilmasining barcha tarmoqlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. So'nggi yillarda davlat rahbariyati tomonidan qabul qilingan strategik dasturlar doirasida avtomobil yo'llari, temiryo'l liniyalari, metro tarmoqlari va xalqaro logistika yo'nalishlarini rivojlantirish bo'yicha qator yirik loyihalar hayotga tatbiq etildi. Masalan, Toshkent shahridagi yerusti metropoliteni, Andijon–Qo'qon–Namangan yo'nalishida qurilishi boshlangan yangi avtomobil va temiryo'l loyihalari, Toshkent xalqaro aeroporti modernizatsiyasi va boshqa ko'plab tashabbuslar O'zbekistonning transport salohiyatini oshirish barobarida minglab yangi ish o'rinlarini yaratdi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga kuchli turtki berdi.

Bundan tashqari, transport infratuzilmasi orqali aholining turmush sifati ham yaxshilanmoqda — odamlar ishga, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalariga tez va qulay yetib borish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ayniqsa, chekka hududlar aholisi uchun bu muhim omil hisoblanadi. Bu jarayonlar ijtimoiy tenglikni mustahkamlash, hududlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish va yashash sharoitlarini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan yirik transport loyihalari misolida ularning bandlik darajasi va ijtimoiy farovonlikka ko'rsatayotgan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Shu bilan birga, bu loyihalarning iqtisodiy samaradorligi, ijtimoiy inklyuziyaga qo'shgan hissasi, mavjud muammolar va istiqbolli yo'nalishlar ham ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.[2]

Adabiyotlar sharhi

Rasmiy hujjatda O'zbekistonning 2030 yilga qadar transport tizimini modernizatsiya qilish va kengaytirish bo'yicha maqsad va vazifalari bayon etilgan. Hujjatda yirik transport loyihalarining nafaqat iqtisodiy samaradorligi, balki ijtimoiy barqarorlik va bandlikni oshirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Strategiya O'zbekiston sharoitida transport infratuzilmasining rivojlanish yo'nalishlarini aniq belgilab, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga qo'shgan hissasini ilmiy asoslaydi.[3]

Ushbu hisobotda mamlakatdagi transport tarmoqlarining rivojlanishi, bandlik va ijtimoiy farovonlikka ko'rsatayotgan ta'siri statistik ma'lumotlar bilan yoritilgan. Hisobotda transport loyihalari tufayli yangi ish o'rinlari yaratish jarayoni, shuningdek, hududiy farqlar kamayishi va aholi turmush darajasining yaxshilanishi haqida aniq raqamlar keltirilgan.

Karel Martens, “Transport Justice: Designing Fair Transportation Systems” oʻz ilmiy asarida transport tizimining ijtimoiy adolat asosida tashkil etilishi haqida nazariy konsepsiyalarni taqdim etadi. Muallif yirik transport loyihalarining faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy tenglikni taʼminlashdagi oʻrni va ahamiyatini keng qamrovda tahlil qiladi. Kitob transportning jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka taʼsiri nuqtai nazaridan maqolaga mustahkam ilmiy poydevor yaratadi.[4]

Asian Development Bank, “CAREC Transport Sector Progress Report” (2023). Markaziy Osiyo transport loyihalarining rivojlanishi va ular orqali bandlik, ijtimoiy farovonlikning yaxshilanishiga oid mintaqaviy hisobot. Oʻzbekiston ham ushbu loyiha doirasida muhim rol oʻynaydi. Hisobot yirik transport infratuzilmasining hududiy integratsiya va ijtimoiy rivojlanishga qanday taʼsir qilishini koʻrsatadi.[5]

Jahon banki, “Unlocking the Potential of Transport Infrastructure in Uzbekistan” (2022). Bu hisobotda Oʻzbekiston transport infratuzilmasining iqtisodiy va ijtimoiy taʼsiri chuqur tahlil qilingan. Xususan, yirik transport loyihalarining bandlikni oshirish, iqtisodiy faoliyatni kengaytirish va ijtimoiy farovonlikni yaxshilashdagi roli ilmiy asosda koʻrsatib berilgan. Hisobot mamlakatning transport strategiyasini rivojlantirish uchun muhim tavsiyalarni ham oʻz ichiga oladi. [6]

Oʻzbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, “Hududiy bandlik dasturlari” (2023). Ushbu hujjatda transport loyihalari natijasida yaratilgan ish oʻrinlari, bandlik darajasining hududlar kesimida oʻzgarishi va bu jarayondagi muammolar batafsil tahlil qilingan. Hujjat Oʻzbekiston sharoitida transportning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qanchalik muhimligini koʻrsatadi.

Adabiyotlar sharhi koʻrsatadiki, yirik transport loyihalari iqtisodiy oʻsishdan tashqari, bandlikni oshirish va ijtimoiy farovonlikni yaxshilashda ham katta ahamiyatga ega. Oʻzbekiston sharoitida transport infratuzilmasining rivojlanishi nafaqat hududlar oʻrtasidagi tenglikni taʼminlaydi, balki aholi turmush darajasini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Ilmiy manbalar va rasmiy hujjatlar bu jarayonlarni keng va puxta tahlil qilib, maqola uchun mustahkam nazariy va amaliy poydevor yaratadi.

Tahlil va Natijalar

Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda yirik transport loyihalarining amalga oshirilishi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotida sezilarli oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu loyihalar doirasida yaratilayotgan bandlik imkoniyatlari va ijtimoiy farovonlikka erishish yoʻllari turli hududlarda tahlil qilinarkan ekan, quyidagi asosiy natijalarga erishilgan:

Yangi ish oʻrinlarining yaratilishi. Yirik infratuzilma loyihalarining qurilish bosqichida minglab fuqarolar vaqtinchalik va doimiy ish oʻrinlari bilan taʼminlanmoqda. Masalan, Toshkent shahridagi yerusti metro liniyalarini qurishda 5 mingdan ortiq mutaxassislar va ishchilar jalb etilgan boʻlsa, Andijon–Qoʻqon–

Namangan avtomobil yo‘lining qurilishi davomida yuzlab mahalliy ishchilar ish bilan ta’minlandi. Loyihalar yakunlangach esa texnik xizmat ko‘rsatish, transport boshqaruvi, xavfsizlik, tozalash va boshqa sohalarda barqaror bandlik shakllanmoqda.

Hududiy tenglikka qo‘shgan hissasi. Transport infratuzilmasining rivojlanishi orqali ilgari chekka va transportga qiyin bog‘langan hududlar markaziy iqtisodiy tizimga jalb etilmoqda. Bu esa hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutni kamaytirish, investitsiyalar oqimini kengaytirish va mahalliy aholi turmush darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Misol uchun, Buxoro–Xorazm–Qoraqalpog‘iston yo‘nalishida amalga oshirilayotgan avtomobil yo‘llari va temiryo‘l loyihalari orqali aholi o‘rtasidagi harakat soddalashib, iqtisodiy faollik oshmoqda.

Aholining ijtimoiy faolligi va yashash sifati oshmoqda. Transport tizimining qulayligi natijasida fuqarolar ish joylariga tez yetib borish, ta’lim va tibbiyot xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu holat ayniqsa ayollar, yoshlar va nogironligi bo‘lgan shaxslarning iqtisodiy hayotga qo‘shilishida muhim rol o‘ynamoqda. Transportga oson kirish ijtimoiy inklyuziya va tenglikni kuchaytiradi.

Mahalliy ishlab chiqaruvchilar va kichik biznes uchun imkoniyatlar. Yirik transport loyihalari mahalliy qurilish materiallariga, texnika va xizmatlarga bo‘lgan talabni oshiradi. Bu esa mahalliy ishlab chiqaruvchilar va kichik tadbirkorlik sub’yektlariga yangi bozorlar ochadi. Shuningdek, logistika tarmoqlari rivojlanishi eksport-import imkoniyatlarini kengaytiradi va yangi ish o‘rinlari yaratishga xizmat qiladi.[6]

Barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish omili sifatida transport. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, transport infratuzilmasi faqatgina iqtisodiy o‘rishni emas, balki jamiyatlardagi barqarorlik, teng imkoniyatlar va farovonlikning ham asosiy vositasiga aylanmoqda. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda mamlakat ijtimoiy siyosatining asosiy yo‘nalishlariga uyg‘un keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda , yirik transport loyihalari iqtisodiy o‘rishdan tashqari, bandlikni oshirish va ijtimoiy farovonlikni yaxshilashda ham katta ahamiyatga ega. O‘zbekiston sharoitida transport infratuzilmasining rivojlanishi nafaqat hududlar o‘rtasidagi tenglikni ta’minlaydi, balki aholi turmush darajasini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Ilmiy manbalar va rasmiy hujjatlar bu jarayonlarni keng va puxta tahlil qilib, maqola uchun mustahkam nazariy va amaliy poydevor yaratadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. To‘rayevich, I. A. (2025). Attracting Investments into the National Economy and their Management: Current Status. *Miasto Przyszłości*, 56, 315-322.

T.S. Malikov,

2. O. Olimjonov. Moliya - O 'quv qo 'llanma. T.:“Iqtisod-moliya, 2012
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Transport sohasini rivojlantirish strategiyasi” (PQ–436, 2022)
4. Karel Martens, “Transport Justice: Designing Fair Transportation Systems” (Routledge, 2016)
5. Asian Development Bank, “CAREC Transport Sector Progress Report” (2023)
6. Jahon banki, “Unlocking the Potential of Transport Infrastructure in Uzbekistan” (2022)

PEACE AND STABILITY AS A FUNDAMENTAL CHARACTERISTIC OF UZBEK PEOPLE’S SPIRITUALITY

Ergashev Inomjon

FSU researcher

Annotation: This article analyzes the fact that peace and stability are an integral part of the spirituality of the Uzbek people. In this, characteristics of peace and the process of formation of the Uzbek nations are conceptually illuminated. In the article, the reason for harmony through spirituality in the Uzbek people are analyzed.

Key words: peace, stability, humanity, war, power, mass, gratitude, society, interest, national interest.

Today, various ethnic groups and nations inhabit the world. They all live with thoughts of the present and the future. The ability of humanity to sustain itself and serve the happiness and well-being of future generations is a characteristic feature of humankind. The instinct for self-preservation drives individuals to survive and not perish prematurely. This is an essential objective aspect of the issue. On the other hand, the national ideals related to the future, shaped by geographical location, historical events, and the influence of familial and communal traditions, may differ among nations as crucial pillars of life activity. As Xi Jinping wrote, “The people are the creators of history, and the masses are the true heroes. It is not for nothing that he recognizes the mass of the people as the source of our strength”.³⁶

If we look at today's colorful world, we can clearly understand this. That is, there are those who have advanced technologically and intellectually in the world, and on the contrary, there are those who continue to live with primitive, backward traditional for various reasons. The capacity to imagine the future, to conceptualize it, to adapt to oneself is not the same for everyone, and it is primarily related to the historical-cultural past and memory.

If we approach the Uzbeks in this context, it is worth saying that our ancestors lived in unique, if necessary, different conditions from their neighbors and have survived to this day. The natural geographical openness, living at the intersection of civilizations, invasions that destroy human dignity, devastating wars, and colonialist policy have formed the idea that there is no higher place than the peace and stability of the country in the hearts and minds of the people of Uzbekistan. This aspect is becoming a spiritual reality today. But for the realization of the dream, it was necessary to have certain socio-spiritual and political conditions. This independence

³⁶Си Цзиньпин. О государственном управлении. Издательство литературы на иностранных языках. -2014.-С. 345.

is related to socio-spiritual freedom, self-responsibility for one's own destiny, and the right to freely use all opportunities for progress.

Today's world system is completely different.³⁷ So, living a peaceful life is the eternal dream of mankind. But this ideal remains a dream for some social regions. Nevertheless, today in the society of Uzbekistan, the peace and stability of the country has become a component of our national spirituality. The first main reason for this is the great courage and self-sacrifice of our forefathers, mothers, and brothers for the freedom and peace of the country in the many thousand-year history of our nation, and secondly, the feeling of gratitude in the hearts of our people has been instilled by Islamic teachings. Gratitude is a belief in the Great Power, a deep understanding of the inevitability of the victory of goodness over evil. The idea of "Good thoughts, good words and good deeds" is embodied in this. Usually, the ideals of our people are not formed independently, outside the sphere of influence: in addition to ancient dreams, motivation and goals, religious traditions also manifest themselves in this process. For example, "Holy Qur'an", hadiths condemn war and justify peace. In particular, "When (We) bestow (peace, health, well-being) on a person in the Holy Qur'an, he turns away (from gratitude) and goes to his own state." When something bad happens to him (such as illness, poverty), he becomes hopeless" (Isra, 83), the verse can be a proof of our opinion. In Surah Al-Baqara, verse 208: "O you who believe! It is said that you should join the work of peace! The word "yoppasiga" in the verse, according to the books of tafsir, means that, on the one hand, all people should follow the path of peace, and on the other hand, it is necessary to contribute in any way to make it stable. The purpose of quoting these words is to emphasize that Islam is a religion aimed at glorifying peace and stability, and therefore it has become the faith of our people. This aspect is one of the fundamental factors of the peace of our country.

For this reason, in the minds of the people of Uzbekistan, peace and stability have been classified as a priceless blessing for all mankind. Within the framework of the national history of each nation, peace is kept in its memory at the level of value. "For an oriental man, living in harmony with society is greater than any wealth, title and honor, he also shows his identity through society. They refuse to look at anything that does not correspond to the interests and values of the society... On the surface, such a way of life seems to be conservatism, hatred of tradition, and they think that it has nothing to do with the development of democracy"³⁸. That is why today it has become a value to preserve one's society.

³⁷ Бузгалин А.В., Гринберг Р.С., Калчанов А.И. Глобальный мир в тупике. Где выход? // Социс. 2015. № 11. - С.4.

³⁸ Алимасов В. Ижтимоий-маънавий мерос ва шарқона демократия. –Т.: 2013.-Б. 20.

The scope and meaning of the concept of the "Uzbek" (oriental) perception of peace can be clearly seen in comparison with the Western interpretation given above. The fact is that according to the dualistic paradigm prevailing in the Western mind, "peace" is associated with "war". In this case, "war" and "peace" are contradictory, but mutually common concepts.

In the eyes and thinking of our ancestors, war was not an immanent event, but a source of evil that took place in the minds of various forces and did not give them peace. As soon as human spirituality leaves its current state and reaches a different level of quality, it can be aimed at ending war and maintaining peace and stability.

Therefore, peace is highly valued in the East, especially in our country. Our people see him as a guarantee of their dreams and high goals. When we say "East" we mean a huge geographical and territorial expanse that includes more than a hundred peoples, peoples and social ethnic units, regions from the African continent to Japan. However, no matter how colorful the East consists of conglomerates and historical-cultural paradigms, it is necessary to identify common signs and characteristics. A common feature that can be applied to the issues of the state and society in the Eastern nations is various religious cultures that have been influencing their historical and cultural development for centuries. These include Confucianism, Hindu-Buddhism, and Islam.³⁹

At this point, it should be said that the Uzbek people's ideas about ensuring peace and stability can be observed in the Eastern space, especially in the national mentality and national spirituality of nations such as Japan, Korea, and China. One of them should be studied in order to compare some comments about China with the Uzbek perception of the world, and to find an answer to the problem in this way. It is known that today the society of Uzbekistan and China are strengthening large-scale cooperative relations. Also, in June 2012, a document on Strategic Partnership was signed between the two countries. According to the Chinese leadership, despite the long geographical distance between the two countries, the two nations are close in spirit, so to speak, eye to eye.⁴⁰

Eastern peoples have a saying that "Peace is the perspective of the family". For us, the sacred family as a social system consists of a set of relationships such as "parents and children", "husband and mother-in-law", "bride-groom and "husband and groom/bride's close relatives", in terms of the nature of relations with grandchildren, daughter-in-law and god-in-law, family life order, family traditions and values, form of communication, observance of national customs. embodies ethnocultural characteristics.

³⁹ Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. –Т.: О‘zbekiston. 2007. –Б. 16.

⁴⁰ Wu Jiao. Xi ‘travels in time’ along the ancient trade route. “China Daily”, September 10, 2013.

The peak of these characteristics can be seen in the society of Uzbekistan. This is the difference between Western and Eastern nations today. Because in the Western world, living in a dangerous environment, the family and its spirituality are disappearing more and more. This means that the gene pool of their nation is disappearing. American political scientists also recognized its harmful consequences. For example, Zbigniew Brzezinski said: "If Rome gave the world law, England - parliament, France - culture and national republicanism, the USA brought the scientific and technical revolution and mass culture to the world." We would not be mistaken if we say that this conclusion is about the moral decline of Western countries.

In the East, there is a value called family, there are laws that are not written, but are embedded in our blood. In the East, if every young person is raised in the spirit of loyalty to his family, respect for his parents, strictly adheres to our national traditions, he will not do such ugly things in any case. The reason is **"Respect for elders, care for family and children, open volunteering, benevolence to people regardless of nationality, sympathy for others' plight and mutual help are the norms of relations between people."**

This is why in the East, especially in Uzbekistan, the family is recognized and valued as the backbone of society. For this reason, the topic of war and peace has not lost its relevance in our country, only the attitude towards ensuring stability has changed. After all, national dream, national memory and national desire are expressed at the core of national cultures, which determines the activity of that nation in the path of peace. If it is, it is the embodiment of the statehood of the Uzbek people with the national idea. Indeed, today the stability of the space is more related to the national idea, but when we perceive its sovereignty and space, its importance today comes to the fore.

It can be seen that peace is one of the main conditions that serve to ensure the smooth passage of social, economic and cultural processes in terms of functionality. Although it is important to study the comparative analysis of the concept of peace in terms of its theoretical importance, it is necessary to pay more attention to its practical aspect. The content of the idea of peace of the country is also related to the social and cultural content and creative activity. Therefore, it should be noted that peace and stability gain practical meaning in the strategy of ensuring national development, and that studying it within the framework of a specific political space will give effective results.

Therefore, it is worth being proud that the current generation in our country is another world that has its own place in this great world of spirituality, that it has taken the status of an active participant in the universal front towards the spiritual renewal of the world.

*Man is alive with history. If we forget the historical memories, it is natural that it creates a great danger for us - the future generation. Peace reigns in our country based on a strategy based on peace and brotherhood. President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev also emphasizes this. That is, "The atmosphere of friendship and solidarity prevailing in our country is the most important factor for peace and stability, increasing the effectiveness of the reforms being implemented, and further raising the prestige of Uzbekistan in the international arena." We all know well and highly appreciate the services of the First President of our country, Islam Abdugyanovich Karimov, in preserving and strengthening our priceless wealth in the literal sense.*⁴¹

In conclusion, it should be said that "If a nation wants to see its future, its memory should always be awake. Because if the people, the nation does not draw the necessary conclusions and lessons from yesterday's life, from the difficult and difficult days it has passed, from the tests of history, it will lose its way and face a crisis in the future," said the First President of Uzbekistan, Islam Karimov, in his speech on the eve of the 70th anniversary of the victory over fascism, the Day of Remembrance and Appreciation.

Used references:

1. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. –Т.: О‘zbekiston. 2007. –Б. 16.
2. Xi ‘travels in time’ along the ancient trade route. “China Daily”, September 10, 2013.
3. Оятлар таржимаси қуйидаги манба асосида берилди: Қуръони карим маъноларининг таржимаси. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Тошкент, Тошкент ислом университети нашриёти, 2001.
4. Тинчликни асраш – муқаддас барч. – Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёти, 2009. – Б. 12.
5. Алимасов В. Ижтимоий-маънавий мерос ва шарқона демократия. – Т.: 2013.-Б. 20.

⁴¹ Мирзиёев Ш. Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 йиллигига бағишланган учрашувдаги “Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик – халқимиз тинчлиги ва фаровонлигининг муҳим омилidir” маърузаси. www.xs.uz

ALISHER NAVOIY LIRIKASI TIMSOLLARIDAN TAMSILLAR

M.O Xamdullayeva

Samarqand davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada Alisher Navoiy she'riyati o'zining son-sanoqsiz qirralari bilan birga, rang- barang timsollarga boy ekanligi nazarda tutiladi. Lirikasidagi inson a'zolari: ko'z, qosh, kiprik, yuz, lab va boshqa timsollarning o'zi bir qomus bo'lib, har biri alohida tadqiqot obyekti bo'lishga arzigulik ekani yoritiladi,

Kalit so'zlar: g'ayb olami, “qoba qavsayn”, qavsi quzah, “Lavhi mahfuz”, basirat ahli, fitna ko'z.

Аннотация: В статье говорится о том, что поэзия Алишера Навои, наряду с её бесчисленными гранями, богата красочными символами. Подчеркивается, что человеческие органы в его лирике: глаза, брови, ресницы, лицо, губы и другие символы – сами по себе целая энциклопедия, каждая из которых достойна стать отдельным объектом исследования.

Ключевые слова: Невидимый мир, «скрытый глаз», скрытое око, «сохраненная скрижаль», люди проницательности, око искушения.

Abstract: The article suggests that Alisher Navoi's poetry, along with its countless facets, is rich in colorful symbols. It highlights that the human organs in his lyrics: eyes, eyebrows, eyelashes, face, lips and other symbols are an encyclopedia in themselves, each of which is worthy of being a separate object of research.

Key words: The unseen world, "the hidden eye", the hidden eye, "the preserved tablet", the people of insight, the eye of temptation.

O'zbek xalqi ma'naviy dunyosining shakllanishiga ulkan hissa qo'shgan va samarali ta'sir ko'rsatgan ulug' zotlardan biri Alisher Navoiy bobomizdir. Uning mana shunday boy, dunyosi lol qoldiradigan ijodiy merosi durdonalaridan biri “Xazoyin ul-ma'oniyy” she'riy kulliyotidir.

Alisher Navoiy turkiy she'riyatining badiiy qiymati, shoir san'atkorligining o'ziga xos qirralari uning tasvir vositalari doirasi hamda ulardan foydalanish yo'llarida yana ham yorqin namoyon bo'ladi. Qizig'i shundaki, Navoiy o'zbek she'riyatida qo'llagan badiiy tasvir ositalaridan: obrazlar, ramzlar va timsollarni yanada kengaytirish yo'lida katta muvofaqqiyatga erishgan. Ya'ni timsollarni badiiy shaklda ifodalash uchun xizmat qiladigan boy poetik vositalar topish, ulami keng joriy qilish yuzasidan olib borgan ijodiy izlanishlari bilan qo'shilib ketgan. Binobarin, Navoiy lirikasida bir tomondan, unga qadar bo'lgan poetik vositalarning misli ko'rinmagan darajada taraqqiy etganligini ko'rsak, ikkinchi tomondan, faqat shoir lirikasi orqali yuzaga chiqqan yangi usul va obrazlarning shohidi bo'lamiz.

Alisher Navoiy insonning murakkab his tuyg'ularini, ruhiy kechinmalarini mohirlik bilan ifodalab, turli adabiy usul, badiiy til vositalarini qo'lladi. Xalq og'zaki poetikasidan foydalandi.

Mumtoz she'riyatda a'zolarining turlicha talqini mavjud bo'lib, voqea va zamon o'tishi bilan bu talqinlar takomillaishib, chuqurlashib bordi. Inson yuz tuzilish a'zolari turli predmetlar, xususan, yuz-oyga, qosh yangi chiqqan oyga, hilolga; kipriklarni o'qqa va labni, la'l, a'qiq vahokozolarga qiyos qilish kabilarni mutafakkir shoir Alisher Navoiy ijodida ham ko'plab uchratishimiz mumkin.

Klassik she'riyatda yorning yuzi, ko'zi, qoshi, labi, yanog'i, zaqandoni, sochi, xoli, kiprigi, og'zi singari a'zolari keng va turli tuman talqinlarda badiiy, irfoniy aspekta tasvirlangan. Shu bois, Alisher Navoiy g'azaliyoti misolida bir necha baytlar orqali ko'rib o'taylik:

Qoshi ko'nglim o'g'risidir roqi o'lmog'lig' ne sud,
O'g'ri bosh solg'an quyi bordur dalili e'tirof.⁴²

Bu baytda yorning qayrilma qoshlari ko'nglimni o'g'irleydi. Yor qoshlarining qayrilma ekanligi ko'nglimni o'g'irlaganiga bevosita dalildir. Chunki o'g'ri o'griligini e'tirof etsa, boshini quyi soladi, qomati egiladi degan realistik bir lavha tasvirlanadi. Shu o'rinda Navoiy she'riyatida qosh timsolining keng qamrovli obrazlardan biri ekanligiga urg'u bersakda uning talqiniga diqqat qaratsak. Alisher Navoiy g'azaliyotida qoshning majoziy ma'nolari quyidagi tashbehlarni hosil qiladi: qosh-hilol (yangi chiqqan oy), arab alifbosidagi yoy va nun, harflariga qiyos qilinadi. Bunday o'xshatishlar birinchi navbatda qoshning egriligi, egmaligiga ishora qiladi. Yoki bo'lmasa, yoy, kamon, qilich, qin xanjar, olmosga o'xshatiladi. Diniy-tasavvufiy ma'nolarni ifodalaganda qosh Qur'oni karimning “Yosin” surasiga ishora qiladi. Xuddi shunday qosh kabaning mehrobiga, Toqi Qisro, “qavsi quzah” bunda o'q, yoy, qavs, kamalakka o'xshatilganini ko'rishimiz mumkin.

Bir-biri ichraki yolar ko'rguzur qavsi-quzah,
Bo'lmagay payvasta ul ikki muqavvas qoshdek.⁴³

Xuddi shunday “qoba qavsayn”, ya'ni ikki yoy oralig'idagi masofa. Qoshga nisbatan ishlatiladigan bu ibora Qur'onda ham zikr qilinadi. Bunda me'roj kechasi qurb manzilida Olloh, Muhammad.a.s. va Jabrdil.a.s. oralig'idagi yaqin masofani anglatadi. Shu sabab, arablarda ikki yoy, ikki qosh orasidagi masofani o'rta qavsi qavsi deb ataydilar.

Navoiy netar qoba qavsayn, agar Topa olsa qoshing kebi ikki yo.

Qosh timsoli bilan bog'liq bunday baytlar asnosida me'roj kechasi voqeligi ham kuzatiladi. Bilishimizcha, ulamolar o'rtasida meroj voqealarini tasdiq va inkor etishda ham bahsu munozarali o'rinlar bor. Me'roj bilan bog'liq kitoblarda aytilishcha,

⁴² Ойбек.Навоий ғазалиёти.//Ўзбек тили ва адабиёти –Т.:1961. 62 - bet.

⁴³ Алишер Навоий. МАТ. 20 томлик. 5 –том. Хазойин ул-маоний. Фавойид ул-кибар –Т.: Фан, 1990 –223-бет.

kimki, me’roj kechasi payg‘ambarimizning Makkai Mukarramadan Baytul Muqaddasga borganlarini inkor etsa kofir bo‘ladi. Osmon tabaqalariga chiqqanlarini inkor etsa, bid’atchidir. Chunki, rasulullohning osmon tabaqalariga chiqqanliklari xabar va hadislar orqali sobit bo‘lgan. Xabar va hadislarni inkor etuvchi kishi kofir bo‘lmaydi, ammo gumroh va bid’atchilardan hisoblanadi. Payg‘ambarimizning “qoba qavsayn” maqomiga chiqqanlarini tasdiqlaganlar haqiqiy mo‘min kishilardir.

Endi me’roj kechasi bilan bog‘liq mazkur baytdagi “qoba qavsayn” iborasi mazmuniga kelsak, Qur’onda bu ibora bilan bog‘liq shunday oyat bor: “So’ngra yaqinlashib, pastladi. Bas (Muhammad a.sga) ikki kamon oralig‘idagi yo (undanda) yaqin bo‘lib”.

Mufasssirlar bu oyatni har xil talqin qiladilar. Masalan, Husayn Voiz Koshifiy mana bunday sharhlaydi: “Me’roj kechasi Muhammad a.s unga hamroh bo‘lgan. Va unga vahiy yetkaradigan Jabroil farishtani asl qiyofasini ko‘rgan. Uni boshqa kishi o‘z qiyofasida ko‘rgan emas. Muhammad a.s. Jabroil a.s.ni dastlab ikki marta asl qiyofada ko‘rib behush bo‘ladi. Hushiga kelib ko‘rdiki, Jabroil bir qo‘lini uning ko‘krigiga va bir qo‘lini uning yelkasiga qo‘yib, turibdi Xudoyi taolo bu voqeadan xabar beradiki: Summa dano - Jabroil a.s. Muhammad a.s. ni behush ko‘rib unga yaqinlashadi. Fatadallo - keyin unga so‘zlash uchun boshini engashtiradi. Fakona - Jabroil va Muhammad a.s. orasidagi masofa, qoba qavsayni - ikki kamon miqdoricha, av adno-yo undan ham ozroq edi”.

Ba’zilar mazkur oyat Muhammad a.s.ning muqaddas qurb manzilida Ollohga yaqin bo‘lganligiga ishora deydilar. “ Qissasi Rabg‘uziy”da o‘qiymiz: “Fakona qoba qavsayni av adno -Ya’ni ikki yoy andozasinch a tiklik mavloning azamati va jalolatig‘a yovushti, andin ustun maqom yo‘q. Nabiiyi mursal, malaki muqarrab tegmas yerga tegdi. Ammo mavlo taollog‘a zoti soridin yovushti temak ravo bo‘lmas.”!

“Navodirul me’roj” kitobida bu oyat atroflicha sharhlangan. Ibni Abbos roziyallohu anhu ikki kamon masofasini ikki gaz miqdoriga teng deb ta’kidlagan. Ya’ni Muhammad a.s. va Jabroil a.s. oralaridagi masofa ikki gaz oralig‘idagi yo undan ham ozroq masofa deydi.

“Ba’zi as’ho bi tahqiq aytibdurlarki, bu oyati karima kinoyadur. Onhazrat risolat a.s. janobi qudsi ilohiyga qurbat va manzalat va karomat hosil etdilar. Fatadallo-ya’ni so’ngra Xudovandi jalla zikruhuga sajda qildilar va aydilar: har davlateki, man ang a yetibdurman, xizmat vositasida yetibdurman”, lojaram bir joyga yetdilarki, hamai mahluqot bilmadilarki, nofiz. U1 podshohni hech kimga itoat va inqiyodi lozim ermas. Agar aytsangizki, bu ishoratg‘a “qavsun” (demoqi) kifoyadur. Na uchun “qavsayn” dedi. Javob ulki, to dalolat qilg‘ayki, Haq taoloni ming-ming bandasi bordur. Va on hazrat sallollohu alayhi vasallamning ming-ming ummatlari bordur. Bu bandalaming hammasig‘a Xudodin o‘zga Xudo yo‘qdir va bu ummatlarga sallollohu

alayhi vasallamdan boshqa payg‘ambar yo‘qdir. Yo aytamizki, tir o‘q kamondin judo bo‘lur. Tir kamonni mulozimdur. Bas kamon tirdin sharafliroqdur. Yo aytamizki, agarchi kamonda egrilik bordur, biroq ani zihi (ipi, gardishi) to‘g‘ridur. Bu angadurki, agarchi bandaning nafsı gunoh bilan egridur, lekin dili tavhid ila to‘g‘ridur. Ulki nafsni egrilig‘i dilni to‘g‘rilig‘i birla zarar qilmag‘ay. Yo aytamizki, dono kishi kamonni egriligiga nazar solmagay. Bu ishorat angadurki, nazari ilohu subhanohu nafsingni egriligiga emas, balki og‘zingdan o‘qdek chiqqan kalimai sharifni to‘g‘rilig‘idadur. Ba‘zilar aytibdurlarki, badan ila nafs ikki qavsdek egridurlar. Vaqteki, o‘q kamondin chiqmasa murod saydiga yetmagay, bu ishorat angadurki, vaqtiki ruh badan ila nafsg‘a hamrohdur. Haq taologa yetmas. Va alardi judo bo‘lsa, haq taologa vosil bo‘lur.”

Ba‘zi arbobi ishorat aytibdurki, qavsayn - ikki qoshdin kinoyadur. Av adno - ko‘zni oqu qarosini bir-birig‘a yaqinlig‘idin ishoradur. Ya‘ni onhazrat sallolohu alayhi vasallamni qurbatlari ikki qoshni yaqinligidekdur, balki andin yaqinroqki, ko‘zni oqu qarosini bir-birig‘a yaqinlig‘idektur. Dano - ya‘ni nafslarini osmonda tark etdilar. Qalblarini Sidratul muntahoda tark etdilar. Bas sirlari Parvardigor bilan boqiy qoldi. Ikki kamon qabzasi miqdori qoldi. Biri - kamonni qidam va biri kamoni hudus. Garchi Parvardigorig‘a yetdi, lekin ayn bo‘lmadilar deydi. Shunday qilib “qoba qavsayn” iborasi arablarda juda katta ahamiyatga egadir.

Ikki yo va qavsayn, qosh va yo so‘zlari bir-biri bilan aloqador, tajnis hosil qilgan. Ko‘p ma‘noli murodif (sinonim) so‘zlardir. Agar ikki yoni ikki qosh deb tushunsak, mazmun bilan bog‘liq ajoyib so‘z o‘yini ham borligini payqaymiz. Zero insonning uzviy a‘zosi bo‘lgan ikki qosh bir-biriga juda o‘xshaydi. Va bir-biriga yaqin (qurb) manzilida turadi. Mabodo ular payvast bo‘lsa ittihad, vahdat (yagonalik, birlik)ni paydo qilib go‘zal tus oladi. Bu yuqorida qayd etganimizdek, Olloh va Muhammad a.s.ning me‘roj kechasidagi ittihad - vahdatiga ishoradir.⁴⁴

Tong yo‘qki, ko‘zung bo‘lsa, ko‘ngul birla muloyib,

Majnunga ajab, yo‘q agar ohu bila o‘ynar.⁴⁵

Bunday qaraganda misralarda ko‘z tasviri asosiy maqsad emasday tuyuladi. Aslida esa maqsad ko‘z tasviri, buni shoir bevosita emas, bilvosita amalga oshiradi. U shunday mazmunni ifodalaydi: “sening ko‘zing mening ko‘nglim bilan o‘ynashgani taa’jjublanarli emas, chunki Majnunning ohu bilan o‘ynashi tabiiy”. Bundan anglashiladiki, shoir mashuqa ko‘zi ohu singari go‘zal, hurkak, o‘ynoqi ekanligini va lirik qahramon ko‘nglining majnunholligini ham tasvirlab o‘tgan. Alisher Navoiy she‘riyatiga nazar tashlar ekanmiz unda rang-barang tasvirlarga duch kelamiz. Inchinun, bunday tasvirlada tasavvufiy - falsafiy dunyoqarashlar ham kuzatiladi. Ko‘zning bu tasvirlarda ishtirok etishi mazmunning yuqori ko‘rinishlaridan biri

⁴⁴ Рафиддинов С.Мажоз ва ҳақиқат. –Т.: Фан.1995, – 64-бет.

⁴⁵ Комилов Н. Маънолар оламига сафар. – Т.:Тамаддун,2012.74-бет.

hisoblanadi. “Ko‘z” timsolning botiniy aksi zamirida tasavvufiy qarashlar yuzaga kelganini ko‘rishimiz mumkin.

Garchi qotil ko‘zidin o‘lsa tirik

Tirilur no‘shi labidin ham o‘luk.

Agar ko‘z qotillik qilib, tirikni o‘ldursa, lab esa jonbaxsh xususiyati sabab o‘likni tiriltiradi. Oshiq mashuqasining qotil ko‘zlaridan o‘zini yo‘qotgan bo‘lsa, uning la‘li labidan joni oro topadi. Ya‘ni labning hayotbaxsh xususiyati tufayli o‘likka jon ato etadi. So‘fiyona talqinga rioya qilsak, lab-ma‘naviyat olamidan malaklar vositasida anbiyo va oriflarga nozil bo‘lib zavq va shavq ilhom paytida ular tilidan ko‘ngliga ko‘chadigan shirin kalom hisoblanadi. Sir-u asror va g‘ayb ilmini o‘rganayotgan so‘fiylar ming bir qiyinchilikka duch keladi. Shu sabab ular labning shirin kalomi evaziga hayotga qaytishadi.

Ma‘lumki, tasavvufda bir qancha tushunchalarning aksariyati ko‘zni tasvirlashda ishtirok etadi. Jumladan, pir-solikning, basirat (ehtiyotkorlik, aql- idrok donolik, uzoqni ko‘rish) darajasi va g‘ayb olami kabilar bunga misol bo‘la oladi. Kishi ko‘zining naqadar yorqinli va o‘tkir nigohga ega ekanini quyidagi hikoyat orqali ham bilishimiz mumkin:

Ey o‘g‘il! Agar ko‘zingni ochsang, sabr (muloyimlik) suvi ham, g‘azab o‘ti ham Haqdanligini ko‘rasan. Ikki barmog‘ingni ikki ko‘zing ustiga qo‘y:biror narsa ko‘rayapsanmi? Sen ko‘rmasang ham dunyo bor. Ayb shum nafsning barmog‘da o‘zingga kel! Ko‘zingdan barmog‘ingni ol-da, nimani istasang ko‘raver. Inson ko‘zdan iboratdir. Qolgani teri. Do‘stni ko‘ra oladigan ko‘znigina “ko‘z”¹ deyдилar. Do‘stni ko‘rmagan ko‘zni ko‘r bo‘lgani yaxshi. Bunday kishi Sulaymon bo‘lsa ham, chumoli undan afzalroqdir.

Achchiq-shirinni ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydi. Basirat ahli ularni oqibat panjarasidan ko‘ra oladi. Oqibatni ko‘rgan ko‘z to‘g‘rini ko‘ra oladi. Ko‘rayapman deysan, ammo uni ko‘rishni aniq-tiniq nishonalari bor. Dengizni ko‘pigini ko‘rdingmi, maftun bo‘lishing kerakki, dengizni ham ko‘rasan. Ko‘pikni ko‘rgan sirlarni aytadi. Ammo dengizni ko‘rgan hayratda qoladi. Bir minorani ko‘radi, minoradagi qushni ko‘rmaydi.

Minoradagi lochinni ko‘z ilg‘amaydi. Ikkinchi qanot qoqqan qushni ko‘radi, lekin qushning og‘zidagi ukparni ko‘ra olmaydi. Alloh nuri bilan qaragan esa ham qushni ko‘radi, ham og‘zidagi upkami. Biri insonni naqshlar bilan bezagan loy sur‘atida ko‘radi, boshqasi ilm va amal bila to‘la loy shaklida! Badan minoradir, ilm va ibodat qushga o‘xshaydi, uni, istasang, uch yuz dona deb hisobla, istasang ikki dona. O‘rtacha fikrlovchi odam faqat qushni ko‘radi, uning oldi yoki orqasida hech narsa ko‘rinmaydi. Par esa qushda yashirindir, qush bilan tirik, tumshug‘ida par

bo‘lgan qushning doimo jonidan jo‘shadi. Na vaqtinchalik, na qarzga olingan bo‘lmaydi!⁴⁶

Xuddi shunday tasavvufda “g‘ayb olami” ham inson ko‘zini ravshanlashtirishga harakat qilishiga guvoh bo‘lamiz. G‘ayb-umid va qo‘rquv pardasini yo‘q qilgach, u butun salobati, ko‘rkamligi bilan paydo bo‘ladi. O‘rtada bo‘lmagan narsaning xayoli kattalashganidan kattalashadi. Ammo g‘oyibda paydo bo‘lgan narsa paydo bo‘ldimi, xayol chekinadi.

Garchi biror narsaning haqiqatini izhor etish, asosan, kamoldir va jonlami xayoldan xalos etar, ammo g‘aybga ishonishning ko‘ringan narsaga nisbatan ming bir fazilati bor: shaytonlar osmon tegrasida aylanadilar, kezaadilar-u “Lavhi mahfuz”dagi g‘ayb sirlarini bila olmaydilar.

Ko‘ringan surat g‘ayb olamidagi suratga dalolatdir, u esa boshqa bir g‘ayb suratidan tashkil topgandir. Shu taxlit bularni fikriming miqdorigacha sanab turmoq lozim. Bu xuddiki, shatranj o‘yiniga o‘xshaydi, ko‘zni atrofdan oldinga olish kerak va qarshisidagi raqibni mot qilib, hammasini kuzatib turish lozim.

Shunday qilib har bir kishi nigohi va fikri miqdorigacha g‘aybni ham ko‘radi’ kelajakni ham, yaxshini ham ko‘radi, yomonni ham. Ko‘zning oldi - ortida bir parda qolmadimi, butun dunyo tep-tekis bo‘ladi, ko‘z g‘ayb lavhini o‘qiydi. Ko‘zingni ortga burdingmi, hayot boshlangan paytdan boshlab bo‘lib o‘tgan mojarolar, dunyoning yaratilishi ko‘ziga ko‘rinadi! Har bir kishi ko‘nglining ravshanligi nisbatida g‘aybni ko‘radi. Kim ko‘nglini ko‘proq jilolagan bo‘lsa, ko‘proq ko‘radi.

Yuqoridagi misollar va baytlardan ham ko‘rinib turibdiki, Navoiy nazmiyotining ko‘pchilik qismi ilohiy - irfoniy mazmunda kechgan. Zero, taniqli navoiyshunos olim R.Vohidov aytganidek: “Alisher Navoiy va ilohiyot egizak tushunchalar, ulami ayri-ayri talqin etish gunohdir”.⁴⁷

Erur ko‘ngulda safo ishq toza dog‘i bila,

Nechunki ko‘zda yorug‘liq erur qarog‘i bila.⁴⁸

Ma’nosi: Ishqning dog‘i yarasi tozarishidan ko‘ngulda shodlik, surur va ravshanlik paydo bo‘ldi. Zotan, bunga ajablanmaslik kerak, chunki ko‘zning ravshanligi uning qorachug‘idan, umuman olganda, baytning mazmuni shunday. Biz bunda ajoyib tashbehga guvoh bo‘lamiz: ko‘z gavhari qora, ammo ko‘rishning quvvati, yorug‘lik o‘shandan, demak ishq ko‘ngilga dardu dog‘ solsa-a, lekin ko‘ngil ko‘zini ravshanlashtiradi, olamni musaffo nigoh bilan idrok etishga charog‘i hidoyat bo‘ladi. Navoiy shu tashbeh orqali tazod san‘tining favquladda yangi variantini kashf etgan va inson ruhidagi drammatizm, qarama-qarshi holatlarni tushuntira olgan: ishq - muhabbatdan forig‘ odam tinch, xotirjam yashashi kerak. Biroq hayotda buning aksi

⁴⁶ Жалололиддин Румий. Қалб кўзингни оч.—Т.: Санно-стандарт, 2010. 201-бет.

⁴⁷ Исҳоқов Ё. Навоий поэтикаси.— Т.: Фан, 1983, 117-бет.

⁴⁸ Валихўжаев Б.Мумтоз сиймолар.— Т.: Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси рашириёти, 2002, 105-бет,

bo'ladi, muhabbatga giriftorlik, xursandchilik, farog'atga sabab bo'ladi. Ko'ngil bu darddan yayraydi! Shoir oqlik va qoralikni (baytda “safo” “toza” so'zlari ham o'zaro mutanosiblikka kirishib zavqli bir tuyg'u bag'ishlaydi), qullik va ozodlikni, ishqiy bezovtalik lazzati va ishqsizlik badbaxtligini qiyoslaydi, so'fiyning tan azoblari evaziga tuyadigan ruhiy-ma'naviy huzurini olqishlaydi.

Ushbu baytda ham shoir ijodida ko'z timsolining tasavvufiy-falsafiy talqini qo'llangan o'rinlar kuzatiladi.

Barcha elga fitna bo'lg'on, ko'zga maftun bo'lmayin,
Har kishi nazzora aylar, yuzni manzur etmayin.⁴⁹

Ya'ni “Barcha fitna-firib bilan aldagan ko'zga maftun bo'lmaslikka, (aldanmaslikka), barcha qaraydigan ko'zga qaramaslikka ahd qildim”- deydi. Barchani¹ fitna-yu firib bilan aldayotgan ko'z-dunyo bo'lishi ham dunyo nafosati bilan boqqan Mutloq ruh chashmasi bo'lishi ham, yuz - ko'zidan nur yog'ilib turgan komil inson bo'lishi ham mumkin. Har holda mashuq ko'zi fitnakor, aldamchi, ekani aniq. U barchani oshufta etadi. Ishq aslida ana shu maftunkor yuz- ko'zga qarashdan boshlanadi. O'sha ko'zlarki, bechora oshiqni bir lahza tinch qo'ymaydi. Xo'sh agar yuz va ko'z ilohiy sifat tajalliyot belgisi bo'lsa, nega u maftunkor va aldamchi? Gap shundaki, tariqatda, mashuq ko'zi basirat darajasi, ya'ni qalb ko'zining o'tkirligi, ayni vaqtda u oshiqni imtihon etuvchi, sinovdan o'tkazuvchi-kuch. Ilohiy jamol turli ko'rinishlarda jilolanib, qalbgga yo'l izlaydi. Ko'z - jilo- mavj, tovlanish, sehru-jodu maftunkorlikdir. Ko'z shu bilan birgalikda g'aybning manbai, sir-u asror chashmasidir. Baytda yuz-u ko'z ilohiyot jamoli timsoli va komil inson chashmasi. Shuning uchun bu ilohiy yuz va fitnakor ko'zlardan bekinish ilohdan yuz o'girish bilan barobardir. Yaxshisi ishq olovida kuyish nasib etsin, jodu ko'zlardan ayirmasih.

Yuqorida keltirilgan bayt misolida ko'z talqiniga o'tadigan bo'lsak, u mana shunday detallar orqali ham shakllanadi. Ushbu detallar yordamida keng tasvir maydonini yuzaga keltiradi. Ko'zning ko'z yoshi, ashk va mardum, qorachig'i bilan bog'lanadi. Shu asnod ko'z tasviri Navoiy g'azaliyotida izchillashadi. Shu bilan birgalikda “Xazoyin ul-maoniy” devonidagi eng aktiv obrazlar timsollar qatoridagi yuqori o'rinlardan birini egallaydi desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Chunki birgina ko'z yoshining ko'plab istioralarini topish mumkin. Masalan, ashk, ashkbon, g'am seli, bahr, dengiz, daryo (Dajla va Frot), to'fon, toshqin, do'lga, yomg'irga vahokozo.

Kemadin har dam chiqib rangin suko'zim qonidek,
Anda yor andoqki, mardum diydai purxun aro.⁵⁰

Kemadin har damda suyuqlik-qizil sharob mening hijronda oqayotgan qonli ko'z yoshimdek oqayotir. Kemadagi yor qonli ko'z ichidagi qorachiqqa o'xshaydi.

⁴⁹ Комилов Н, Тасаввуф. – Т.: Моварауннахр – Ўзбекистон, 2009, 448 – бет.

⁵⁰ Вохидов Э Шоир у шеър у шуур. – Т.: Ёш гвардия, 1987, – 88-бет.

Bu yerda qorachiq, mardum va ko‘z yoshi birgalikda ko‘zning sifatini yanada oshirganiga yana guvoh bo‘lamiz.

Ko‘z mardumi, mardum, mardumak, bu forscha atamaning inson va ko‘z qorachig‘i degan ma‘nolarini bildiradi. Arablar ko‘z qorachig‘ini insonul ayn deytilar. Ya‘ni ko‘zning insoni arab tilida ham qorachiq va inson so‘zi bir ma‘noni anglatadi. Insonlar va ko‘z gavhari bir xilda nomlanadi. O‘ylab ko‘radigan bo‘lsak, odmzodning ko‘ziga yaqindan tikilib qarasak ham inson aksi ko‘rinadi. Shundan ayonki, tikilib qaragan insonnig o‘z aksi. Lekin tasvir juda kichik va tanib bo‘lmas darajada boshqacha namoyon bo‘ladiki, biz qorachiqda o‘zimizni emas notanish bir odamni, ya‘ni umumiyatla insonni ko‘ramiz. Ko‘z qorachig‘ shu boisdan, inson mardum deb atalgan desak xato bo‘lmas.

Ko‘z timsolining forscha ma‘nolarini Navoiy g‘azaliyotida quyidagicha ko‘ramiz. Xususan: chashm, diyda, chashmi fatton, diydayi giryon, chashmi purxun, chashmi purxumor. Ko‘zning ayriha va orginal tashbehlarini quyidagicha deb baholashimiz mumkin. Xususan ko‘zni o‘sha davridayoq Navoiy ko‘zoynak deya ta‘riflagan. Xuddi shunday arab alifbosidagi ayn harfiga, Kabatulloh kabi o‘xshatishlarda ko‘rishimiz mumkin. Navoiyning “Jong‘a chun dermen deb boshlanuvchi g‘azalida ham “ko‘z” tasavvufiy - falsafiy xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Ko‘nglum qilsam g‘azab, ayturki: “Ko‘zdindur gunah,

Ko‘rmayin ul tushmadi bizga bu ishning tuhmati”.

Ko‘zga chun dermenki: “ Ey tardomani yuzi qaro,

Sendin o‘lmish telba ko‘nglumning balovu vahshati! ”

Yig‘lab aytur ko‘zki: “Yo‘q erdi mango ham ixtiyor,

Kim ko‘rindi nogahon ul sho‘hi mahvash tal’ati ”.⁵¹

Birinchi baytda shunday deyiladi: Achchiqlanib ko‘nglimni so‘roqqa tutsam, shunday deydi: “Bu ko‘zning aybi, agar u jononni ko‘rmaganda edi, bizga bu ishning gunohi tushmagan bo‘lar edi”. Ko‘zga : “Ey buzuq axloqli, yuzi qora, telba ko‘nglum boshiga tushgan balo va uning dahshatli qo‘rquvi sendin ekan”, deb g‘azab qilsam, (Ko‘z) yig‘lab aytdiki: “Meda ham ixtiyor yo‘q edi, to‘satdan oy yuzli sho‘xning yuzi ko‘rinib qoldi”. Xullas, jon jismning kasalikka uchrab qolganini aytadi, shundan keyin jismga savol berilganda, jism bag‘irdagi olovning haroratini sabab qilib ko‘rsatadi. O‘z navbatida bag‘ir ko‘nguldagi ishq chaqmog‘ining shulasi menga tegdi. Natijada shu ofatga giriftor bo‘ldim, deydi. Ko‘ngil esa ko‘zni aybdor qilib ko‘rsatadi. Lekin ko‘zda ham ayb yo‘q edi, zero “ul sho‘hi mahvash ” yuz ko‘rsatganda ko‘z beixtiyor unga qaragan edi.

Ya‘ni ishqning inson a‘zolari, ko‘ngli, butun vujudini qamrab olishga sabab Husnning jilva qilishi edi. Bu go‘zal mahbub ilohiy tajalii ekani aniq. Shu nur, shu

⁵¹ Комилов Н. Маънолар оламига сафар. – Т.: Тамаддун, 2012. 172-бет.

ohanrabo ziyo pok qalblarga joylashib olgach, ulaming qon tomirlarida oqa boshlaydi, hislari fikr-o‘yi, ruhiyatni butkul band etadi va oshiq Husnning mazharidan manbaiga qarab borish, unga yetishish yo‘lida o‘rtanaveradi. Shuningdek, bu ilohiy ishqni inson a‘zolari orqali yoritilishi ham bejizga emas. Bu yerda ko‘z ham ishq ilohiyni yuzaga chiqaruvchi vositalardan biri hisoblanadi. Zero, Alisher Navoiy uchun mazhar muhabbati ham (“majoziy muhabbat”), manba muhabbati (“ishqi haqiqiy”) bir vaqtning o‘zida nazarda tutilgan, shoir bu ikki tushunchani bir-biriga zid qo‘ymaydi, ammo ular orasidagi farqni ham inkor etmaydi:

Netti jon topsam visolingdin labingning xolidek,

Ko‘zu zulfmgdin necha mastu parishoning bo‘lay.⁵²

Baytning e‘tiborli tomoni shundaki, ko‘z, lab, xol, zulf timsollari birgalikda ilohiylikni vujudga keltirgan. Oshiq yor labidagi xolga havasi keladi, chunki u vasl og‘ushida - Yor bilan birga. Qaniydi men ham shu xol kabi visoldan jon topsam, yayrasam, murodimga yetsam, holbuki men Yor ko‘zidan mast, zulfiday parishon Holman, deydi oshiq. Xol– aslida tasavvufda vahdat nuqtasi, ya’ni zohiriy olam mushohadasi orqali kulliyotga yetish, Alloh jamoli mohiyatini idrok etishga ishora. Biroq bu g‘azalda xolning ushbu ma’nosi bilan real insoniy go‘zallik belgisi sifatidagi mazmuni birlashgan. Boshqacha aytganda, reallik va ramziylik, ilohiy ma’no dunyoviy ma’no bilan birlashgandir. Shu bois oshiq xol bo‘lgisi keladi. Ya’ni Yor vasliga yetib, vahdatni isbotlashga chog‘lanadi. Ko‘zning oshiqni mast qilishi uning jonon jamolining ayonlashuvi - ko‘rinishidan behudu behush bo‘lishiga ishoradir. Umuman, ko‘z insonning mohiyatini aks ettiradi va kishining kishiga ta’siri ham ko‘z orqali kechadi. Shu bois, mashuqa ko‘zi oshiq dilini rom etuvchi qudratga ega. Zulfesa parishonlik va hijron ramzi. Zulf oshiqlaming yuzini berkitadi (yuz-mohiyat, manba bo‘lsa, zulf, soch- uni yopuvchi parda). Zulf moddiy dunyo kasratiga ham ishora etadi. Dunyo esa parishonlik, hijron, iztirob joyi. Dunyoni to‘la zabt etib, anglab, yuzini ochgan darvesh Haqqa yetadi.⁵³

Ko‘zning tasavvufiy talqinidagi ma’nolariga nazar tashlar ekanmiz, avvalo, ashyolar (narsalar)da haqni mushohada qilish va bu mushohadakorlik layoqati basariy sifat deb ta’bir qilinadi. Ya’ni solik nazarida biror narsani chetda qoldirmay degan foydali narsalami nazorat qilib turuvchi, lining barcha yaxshi va yomon ahvoliga taa’lluqli basariy sifatlar bilan aks etganiga guvoh bo‘lishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, murakkab ramz va timsollarga boy bo‘lgan tasavvuf va tasavvuf she’riyatining obrazlar tizimida inson yuzidagi timsollar, xususan, “qosh”, “ko‘z” va “kiprik” timsollari muhim o‘ringa ega. Mazkur timsollar tasavvufga oid istilohlar lug‘atlari, jumladan, “Mir’oti ushshoq” kitobida, ayrim mutasavvuf shoirlar

⁵² Алишер Навоий. МАТ. 20 томлик. 5 –том. Хазойин ул-маоний. Фаройиб ус -сигар –Т.: Фан, 1990 –85-бет.

⁵³ Комилов Н, Тасаввuf. – Т.: Моварауннахр - Ўзбекистон, 2009. 94 - бет.

ijodining sharhlaridan iborat manbalarda turli ma’no qirralari asosida izohlanadi. Jumladan:

- **qosh** - mutlaq go‘zallik nishonasi, husn tushunchasining bir juzvi
- **ko‘z** - ashyolarda haqni mushohada qilish, mushohadakorlik, olam ashyolarida haq jamoli va sifatlarining zuhur etishi;
- **kiprik** - ko‘zning qo‘riqchisi, ilohiy sirlami yashiruvchi parda kabi ma’nolarda talqin etiladi.

Mazkur tasavvufiy talqinlar turlicha yangi ma’no qirralarini kasb etgan holda Alisher Navoiy she’riyati, qisman ungacha bo‘lgan turkiy she’riyat namunalari ham qo‘llanadi.

Alisher Navoiy she’riyati o‘zining son-sanoqsiz qirralari bilan birga, rang-barang timsollarga boy ekanligi bilan ham ajralib turadi. undagi tabiat hodisalari, shaxslar, inson a’zolari, harflar, osmon jismlari bilan bog‘liq timsollarning o‘zi bir qomus bo‘lib, har biri alohida tadqiqot obyekti bo‘lishga arzigulikdir. Navoiyshunoslikning uzoq yillik (balki asrlik) tarixida buyuk mutafakkir shoir lirikasidagi timsollar badiiyatini tahlil va tadqiq etish borasida turli hajm va mazmundagi tadqiqotlar yaratilgan.

Ta’kidlash joizki, Navoiy she’riyatining timsollar olamiga doir fikr va qarashlar aksariyat holda alohida tadqiqot doirasida emas, biron-bir g‘azal tahlili jarayonida bildirilgan, yoki umuman Navoiy lirikasiga bag‘ishlangan tadqiqotlar tarkibida ifoda etilgan. Vaholanki, ular alohida maxsus tadqiqot doirasida o‘rganilishi lozim. Shu yo‘nalishda bajarilgan H.Eshonqulovning “Samovot - ishq mazhari” (Navoiy she’riyatida osmon jismlarining badiiy talqini haqida), Z.Omonovanning “Hurufiylik va XV-XIX asrlar o‘zbek adabiyoti” (Navoiy she’riyatida harflar badiiyatiga doir) tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etganligi sir emas.

Binobarin, Alisher Navoiy lirikasidagi har bir obraz, yoxud obrazlar turkumi shu tushunchalarning genezisi, mazmun qirralari, adabiy aloqa va an’analarni kontekstida tadqiq etilishi lozim.

Murakkab ramz va timsollarga boy bo‘lgan tasavvuf va tasavvuf she’riyatining obrazlar tizimida inson yuzidagi timsollar, xususan, “qosh”, “koz” va “kiprik” timsollari muhim o‘ringa ega. Mazkur timsollar tasavvufga oid istilohlar lug‘atlari, jumladan, “Mir’oti ushshoq” kitobida, ayrim mutasavvuf shoirlar ijodining sharhlaridan iborat manbalarda turli ma’no qirralari asosida izohlanadi. Navoiyga qadar bo‘lgan turkiy she’riyat namoyandalari she’riyatida ham mazkur timsollarning turlicha dunyoviy va ilohiy ma’nolardagi talqinlarini uchratish mumkin. Bu hodisa Navoiy she’riyatida o‘zining kamolot cho‘qqisiga ko‘tarildi.

Adabiyotlar:

1. Ойбек.Навоий ғазалиёти.//Ўзбек тили ва адабиёти –Т.:1961. 62 - bet.

2. Алишер Навоий. МАТ. 20 томлик. 5 -том. Хазойин ул-маоний. Фавойид ул-кибар -Т.: Фан, 1990 - 223-бет.
3. Рафиддинов С.Мажоз ва ҳақиқат.-Т.: Фан.1995,- 64-бет.
4. Комилов Н. Маънолар оламига сафар.- Т.:Тамаддун,2012.74-бет.
5. Жалолиддин Румий. Қалб кўзингни оч.-Т.: Санно-стандарт, 2010. 201-бет.
6. Исҳоқов Ё. Навоий поэтикаси.-Т.: Фан,1983, 117-бет.
- 7.Валихўжаев Б.Мумтоз сиймолар.-Т.: Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси рашриёти, 2002, 105-бет,
8. Комилов Н, Тасаввуф. – Т.: Моварауннахр - Ўзбекистон,2009, 448 –
9. Воҳидов Э Шоиру шеър шуур.-Т.; Ёш гвардия, 1987,-88-бет
10. Алишер Навоий. МАТ. 20 томлик. 5 -том. Хазойин ул-маоний. Ғаройиб ус -сиғар -Т.: Фан, 1990 - 85-бет.

1.	AQSH, YEVRIPA ITTIFOQI VA XITOIDA SUN’IY INTELLEKT TOMONIDAN YARATILGAN ASARLARNING HUQUQIY MAQOMI Shomurodov Sanjar Ilhomovich	4
2.	O‘ZBEK VA FRANSUZ TILLARIDA IRIM-SIRIMLARNING AHAMIYATI VA ULARNING MADANIY HAYOTDAGI O‘RNI Navruzova Mutabar Erkinbayevna Rajabova Shahodat Po‘lat qizi	11
3.	THE COMPILATION HISTORY OF IMAM AL-BUKHARI’S SAHIH AL- BUKHARI Ergashev Muxiddinjon Mukumjon o‘g‘li	16
4.	BEYOND THE TEST: HOW TECHNOLOGY IS REVOLUTIONIZING ASSESSMENT IN EDUCATION Vokhidova Tamanno Saidjonovna	22
5.	SHAYBONIYLAR DAVRIDA KUTUBXONALAR FAOLIYATI Mirzaliyeva Zarinabonu Jahongir qizi	27
6.	ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MADANIY MEROSI Mirzaliyeva Zarinabonu Jahongir qizi	30
7.	ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРАГМАТИКИ Исаматдинова Машхура Икромжон кизи	36
8.	O‘SMIRLAR HUQUQLARI: MUAMMO, HIMOYA VA ISTIQBOLLAR Ochilov Asliddin Akramovich	42
9.	YOSHLAR MUTAXASSISLAR MA’NAVIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI Xolmirzayeva Jumagul Xamdammovna	45
10.	YIRIK TRANSPORT LOYIHALARINING BANDLIKKA VA IJTIMOY FAROVONLIKKA TA’SIRI Baltabaev Bahodir Elibaevich	48
11.	PEACE AND STABILITY AS A FUNDAMENTAL CHARACTERISTIC OF UZBEK PEOPLE’S SPIRITUALITY Ergashev Inomjon	53
12.	ALISHER NAVOIY LIRIKASI TMSOLLARIDAN TAMSILLAR M.O Xamdullayeva	58

Eslatma! **“Interpretation and researches”** xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to’g’riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

International scientific journal
“Interpretation and researches”
xalqaro ilmiy jurnal
2025-yil 15(61)-son

© Mualliflar jamoasi, 30.07.2025. 70 bet.

© O‘zbekiston Respublikasi, Farg‘ona viloyati

© interpretationandresearches.uz